

บ้านและเรือนไทดำแบบดั้งเดิม สิบสองจุไท เวียดนาม

สถาปัตยกรรมที่สำคัญของคนไทดำ มีเพียงเรือนพักอาศัยและฝังของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสิ่งปลูกสร้างที่สะท้อนความต้องการ ความเชื่อ และความฝันของเผ่าชน โดยปราศจากการออกแบบของศิลปินหรือสถาปนิก ที่เรียกว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Folk Architecture) นักมนุษยวิทยาเห็นว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นแหล่งศูนย์กลางที่สะท้อนถึงเนื้อความของวัฒนธรรมในแต่ละสังคมอย่างแท้จริง (Rapoport, 1967 :13; วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2537: 2) จึงกล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหรือเรือนพื้นถิ่นเป็นภาพสะท้อนของตัวมนุษย์ผู้สร้างและธรรมชาติรอบข้าง ดังนี้คือ

1. เป็นภาพสะท้อนตัวมนุษย์ผู้สร้าง (Man) ได้แก่

- ธรรมชาติของมนุษย์ เช่น ความฝัน ความปรารถนา มุมมอง วิถีชีวิต อุปนิสัยส่วนตัว ความต้องการทางจิตใจ และสังคม ฯลฯ
- ความต้องการภายนอก เช่น พื้นที่ใช้สอย ฯลฯ
- เทคโนโลยี

2. เป็นภาพสะท้อนธรรมชาติรอบข้าง (Nature) ได้แก่

- ทางกายภาพ เช่น ภูมิอากาศ ที่ตั้ง วัสดุ ฯลฯ
- ทางสายตา เช่น ทัศนียภาพของที่ตั้ง (Landscape) ฯลฯ

เพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจลักษณะของฝังบ้านและเรือนไทดำ บ้านแม่ประจันต์ จ.เพชรบุรี จำเป็นต้องศึกษาลักษณะและที่มาของฝังบ้านและเรือนไทดำแบบดั้งเดิมสิบสองจุไท เวียดนาม เนื่องจากเป็นต้นตอบรรพบุรุษของคนไทดำในประเทศไทย ขณะเดียวกันฝังหมู่บ้านและเรือนไทดำแบบดั้งเดิมสิบสองจุไท ก็สะท้อนถึงผู้สร้าง และสภาพแวดล้อมของที่ตั้งถิ่นฐาน ดังนั้นที่มาของลักษณะฝังบ้านและเรือน จึงอธิบายถึงลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อ ฯลฯ ของคนไทดำได้เป็นอย่างดี เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ฝังบ้านและเรือน สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ของไทดำ จึงแยกอธิบายและวิเคราะห์ ได้เป็น 2 ส่วน คือ

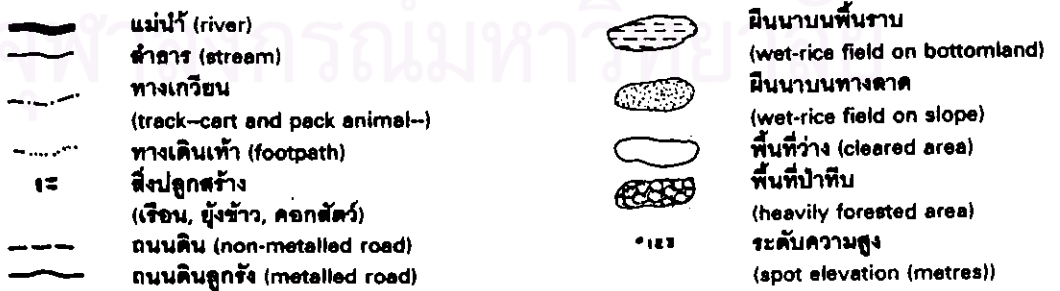
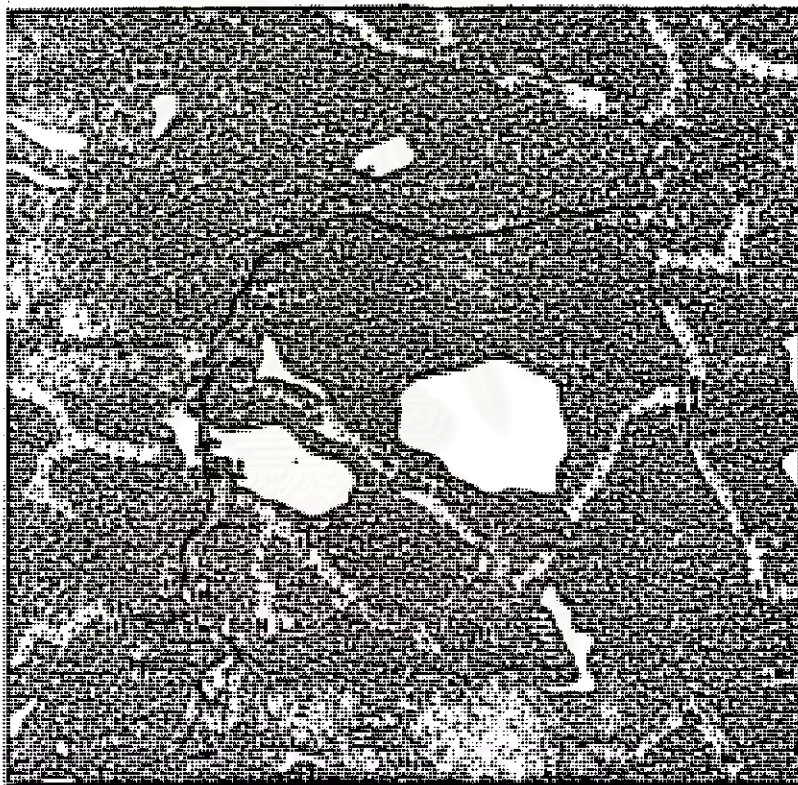
- ฝังบ้านและเรือนไทดำแบบดั้งเดิมสิบสองจุไท
- ที่มาของฝังบ้านและเรือนไทดำแบบดั้งเดิม ภาพสะท้อนลักษณะของคนไทดำ

ผังบ้านและเรือนไทดำแบบดั้งเดิมสิบสองจุไท

ก. ผังบ้าน

ผังบ้านไทดำแบบดั้งเดิม สิบสองจุไท มีลักษณะสำคัญดังนี้คือ

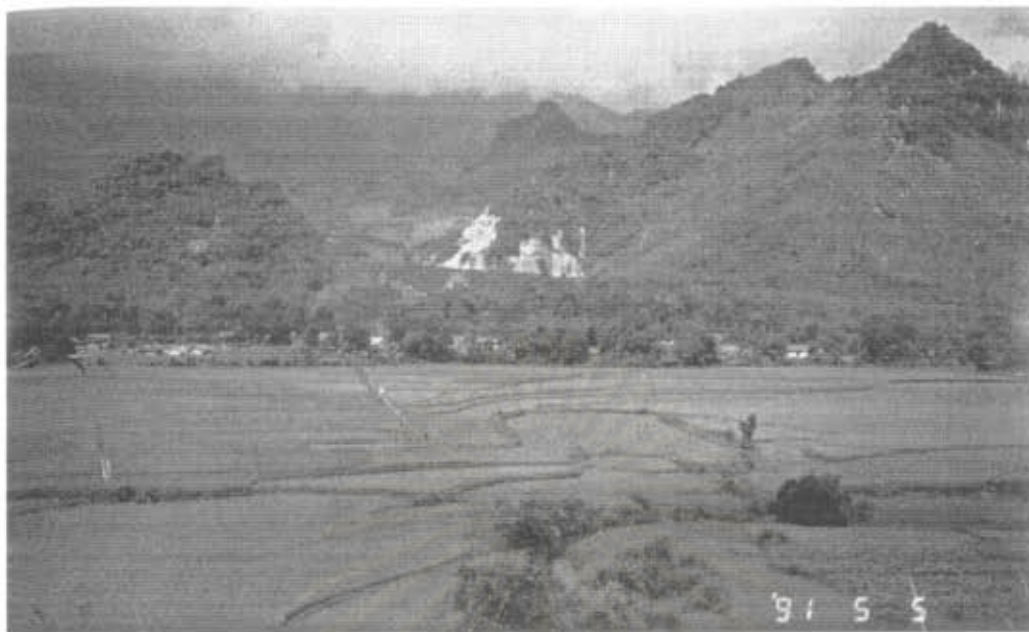
1. เป็นหมู่บ้านที่ตั้งเรียงรายอยู่ตามเชิงเขา ที่เป็นที่ยอดที่น้ำท่วมไม่ถึง ใกล้แหล่งน้ำและป่าเขา (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก: 26) โดยเฉพาะบริเวณแม่น้ำดำ แม่น้ำแดง และสาขาที่ที่ผืนดินมีความอุดมสมบูรณ์ แต่กระนั้นก็มีบางหมู่บ้านตั้งอยู่บนยอดเขาสูง เช่น หมู่บ้านไทดำแถบป่าเขา (The Pa Kha Region) แถบบินลู (Binh Lu) ทางตะวันออกของฟานสีพาน (The Fan Si Pan) ที่อยู่สูงจากระดับพื้นดินเป็นระยะ 1,000 ฟุต และ 10,308 ฟุตหรือมากกว่านั้น ตามลำดับ (Schrock et al., 1972: 38-39)

แผนที่ 4 ที่ตั้งของหมู่บ้านไทดำ สิบสองจุไท เวียดนาม

ที่มา : Hickey, 1958 : 32

รูปที่ 5 ทักษณียภาพทั่วไปของหมู่บ้านโตคำ สิบสองจุไท

(ภาพจาก ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, 2538 : 74)

รูปที่ 6 กลุ่มเรือนที่แยกจากผืนนาของหมู่บ้านโตคำ สิบสองจุไท

(ภาพเอื้อเฟื้อจาก ทวี สว่างปัญญางกูร)

2. ผืนนาแยกจากเรือนอยู่ถัดลงไปจากเชิงเขา ในบริเวณที่เป็นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา (Hickey, 1958: 19) และมีระบบคลองส่งน้ำจากแหล่งน้ำใกล้เคียงเข้าสู่ผืนนา (Hickey, 1958: 135,164) เนื่องจากพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขามีจำกัดผืนนาจึงมีลักษณะเป็นเพียงเส้นแคบ ๆ ที่ขนานไปตามลำน้ำ (Schrock et al.,1972: 45) นอกจากนั้นยังปลูกพืชเสริมที่เรียกว่า พืชไร่ เช่น ข้าวโพด ข้าวสาลี ฯลฯ ตลอดจนผืน ในพื้นที่เนินเขาข้างหมู่บ้าน แบบไร่เลื่อนลอยที่ต้องเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูกทุก 3 ปี โดยปล่อยให้รกร้างเป็นเวลา 8-10 ปี ก่อนกลับมาเพาะปลูกใหม่ ซึ่งพื้นที่ปลูกพืชไร่บางแห่งอาจจะไกลจากหมู่บ้าน ทำให้จำเป็นต้องมีที่พักชั่วคราวเพื่อใช้ขนอนค้ำแรมและเผ้าผลผลิต (Hickey, 1958: 133)

3. แม่น้ำที่เป็นแหล่งน้ำใกล้หมู่บ้าน ที่ใช้ประโยชน์สำคัญ 4 ประการคือ (ศรีศักร วัลลิโภดม และ สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2534: 52-54)

3.1 ใช้อุปโภคและบริโภค โดยการขุดคลองหรือใช้ลำไผ่ขนาดใหญ่ที่หาได้จากป่าใกล้เคียง เป็นท่อส่งน้ำจากลำน้ำเข้าสู่เรือน

3.2 ใช้ประโยชน์จากพลังงานน้ำ เช่น ทำระหัดดำข้าว โดยให้กระแสน้ำที่ไหลตลอดเวลาเป็นแรงผลักดันให้ระหัดหมุนโดยที่ระหัดมีพื้นเพื่องที่ต่อไปยกสากดำข้าว ทำหน้าที่เป็นที่ดำข้าวของหมู่บ้าน หนึ่งหมู่บ้านอาจจะมีระหัดดำข้าวประมาณ 4-5 อัน

3.3 ใช้เป็นเส้นทางสัญจรระหว่างหมู่บ้าน และเมืองต่างๆ ของคนไท โดยเฉพาะในอดีตที่ เส้นทางสัญจรทางบกเต็มไปด้วยความยากลำบากเพราะสภาพแวดล้อมเต็มไปด้วยภูเขาและป่าไม้

3.4 ใช้เป็นแหล่งอาหาร

4. หนึ่งหมู่บ้านไทดำ ประกอบด้วยจำนวนครัวเรือนตั้งแต่ 20 จนถึง 50 หลังคาเรือน โดยขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ (Hickey, 1958: 130) และภายในหมู่บ้านแบ่งกลุ่มเรือนออกเป็นกลุ่มย่อยๆ (House Group) ตามสายสกุลของบิดา (Schrock et al., 1972: 51)

5. หมู่บ้านปราศจากรั้ว แต่บางหมู่บ้านปลูกต้นไม้ล้อมรอบหมู่บ้าน (Schrock et al., 1972: 45) แทนรั้ว หรือ บางหมู่บ้านอาจปลูกต้นไม้ไว้ที่ป่าข้างหมู่บ้าน เพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เช่น ใช้เป็นอาหาร ทำเครื่องใช้ ตลอดจนเป็นวัสดุในการสร้างเรือน (Be Viet Dang, 1990: 192)

6. มีศาลผีบ้านโดยใช้ก้อนหินเป็นสัญลักษณ์แทนผีบ้าน (Hickey, 1958: 147) ซึ่งโดยทั่วไป คนไทโบราณมักจะตั้งศาลผีบ้านอยู่ห่างออกไปจากตัวหมู่บ้าน และมักจะสร้างไว้ใกล้ต้นไม้ใหญ่ เพราะถือว่าต้นไม้ใหญ่สามารถติดต่อกับผีที่คุ้มครองหมู่บ้านได้ (the Guardian Deity) ศาลผีบ้านสร้างด้วยไม้หรือไม้ไผ่ ยกพื้นสูง และหลังคามุงด้วยหญ้าคา (Terwiel, 1981, vol.2: 170) เป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะของศาลผีบ้านมักมีลักษณะคล้ายเรือนของคนไทโดยทั่วไป (Zhang Gongjin and Ngampit Jagacinski, 1990: 319)

7. มีป่าช้าใกล้หมู่บ้าน ตามความเชื่อของคนไทดำที่เมื่อเสียชีวิตแล้ว จะต้องประกอบพิธีเผาศพและนำเถ้ากระดูกไปฝังไว้ ณ ป่าช้า (Hickey, 1958: 148)

8. ภายในอาณาเขตของเรือนโหนดแต่ละหลัง ประกอบด้วยพื้นที่สำหรับปลูกผักสวนครัวและผลไม้ เช่น กัลย มะละกอ ส้ม กระหล่ำปลี ถั่ว มะเขือเทศมัน ฝรั่งหวาน ฯลฯ (Hickey, 1958: 135-136; Schrock et al., 1972: 45) ตลอดจนพื้นที่สำหรับตากข้าวและคอกสัตว์ (Schrock et al., 1972: 45) โดยเฉพาะมักจะปลูกอ้อยและกล้วยไว้ในจุดที่เป็นเขตพิธีกรรม (Sacred spot) เพื่อให้ทำนายนาคตของเจ้าของเรือน เช่น ถ้าอ้อยและกล้วยเจริญเติบโตดี หมายถึงว่าเจ้าของเรือนจะประสบความสำเร็จ โชคดี แต่ถ้าหากพืชเหล่านั้นล้มตาย หมายถึงเจ้าของเรือนจะประสบกับความโชคร้าย (Dang Nghiem Van, 1990: 81)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข. เรือนไทดำและยั้งข้าว

ลักษณะทั่วไป

เรือนไทดำและยั้งข้าวแบบดั้งเดิมสิบสองจุไทย มีลักษณะสำคัญ ดังนี้ คือ

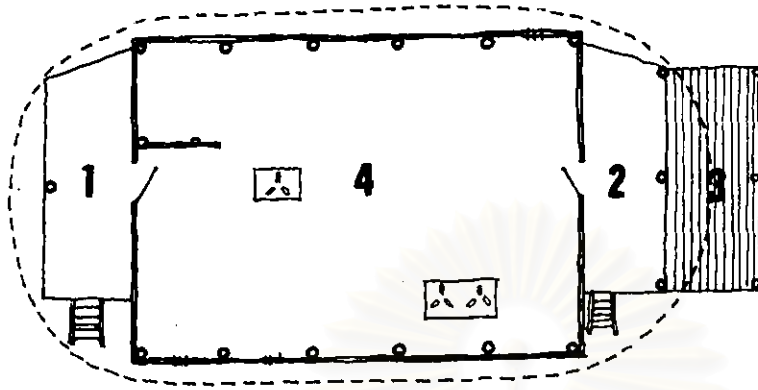
1. เป็นเรือนใต้ถุนสูง พื้นที่ใต้ถุนเรือน ใช้เป็นที่อยู่ของสัตว์เลี้ยง ตลอดจนใช้เก็บของ และ
ตำข้าว (Hickey, 1958: 133-134)

2. เป็นเรือนยาวหลายห้อง (long house) (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก.: 29) เรือนหนึ่งหลังประกอบด้วยสมาชิกตั้งแต่ 10-20 คน (Schrock, et al., 1972: 51) เรือนหนึ่งหลังจึงประกอบด้วยคู่สามีภรรยามากกว่าหนึ่งคู่ (เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี อ้างถึงใน ม.ศรีบุษรา, 2522: 24; ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก.: 29) จำนวนห้องของเรือน (ช่องระหว่างเสา) เป็นเลขคี่ คือ สาม ห้า เจ็ด เก้า เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก.: 29; เกิม จ่อง, 2539) ในอดีตเป็นเรือนยาวขนาดเก้าห้องถึงสิบเอ็ดห้อง (เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี อ้างถึงใน ม.ศรีบุษรา, 2522: 24) แต่ปัจจุบันพบเพียง 7 ห้อง ถึง 9 ห้อง เป็นอย่างมาก (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก.: 29)

รูปที่ 7 เรือนยาวหลายห้องของไทดำ ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม
(วาดจากภาพถ่ายของ ทวี สว่างปัญญางกูร)

3. เรือนไทดำ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ฆานด้านหน้า, หลัง และส่วนพักอาศัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ

1. ฆานด้านหน้า(กวาน)
2. ฆานด้านหลัง
3. ฆานแดด
4. ส่วนพักอาศัย

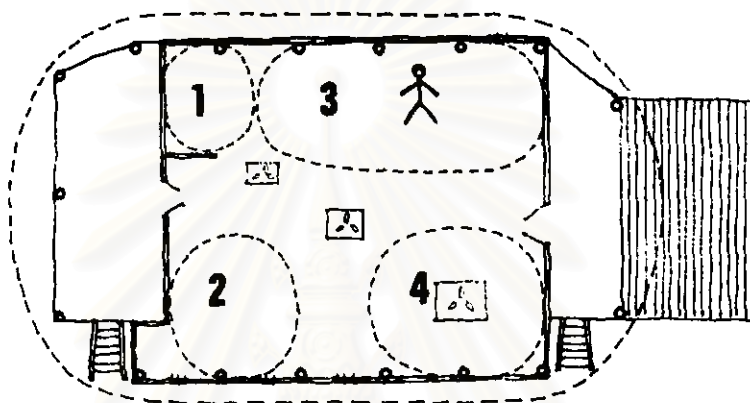
3.1 ฆานด้านหน้ามีหลังคาคลุม เรียกว่ากวาน เป็นบริเวณที่ผู้ชายใช้นั่งทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น สานตะกร้า ซ่อมแซมเครื่องมือ เครื่องใช้ หรือแม้กระทั่งใช้เป็นที่สังสรรค์กับเพื่อนฝูง (Schrock et al., 1972: 58)

3.2 ฆานด้านหลัง เป็นพื้นที่ที่สงวนไว้สำหรับสตรี แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ฆานที่มีหลังคาคลุม และ ฆานแดด ซึ่งใช้เป็นส่วนซักล้าง ตากเสื้อผ้าและอาหารแห้ง

รูปที่ 8 ฆานแดดของเรือนไทดำ ใช้เป็นส่วนซักล้าง ตากเสื้อผ้า และอาหารแห้ง
(วาดจากภาพถ่ายของ อีรภาพ โนนิตกุล, 2536)

3.3 ส่วนพักอาศัย มีผังพื้นเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (Clement, 1982: 74; Be Viet Dang, 1990: 193) ประกอบด้วย ส่วนนุชาบรรพบุรุษหรือห้องผีเรือน ส่วนรับรองแขก ส่วนนอน ส่วนครัว และอาหาร โดยพื้นที่ด้านหน้าเป็นส่วนรับรองแขก ขณะที่พื้นที่ด้านหลังเป็นส่วนครัว ภายในเป็นเรือนโล่ง ปราศจากผนังกันภายใน (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2504: 221; เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี อ้างถึงใน ม.ศรีบุศรา, 2522: 24) เพอร์นิเจอร์ภายในเรือนมีเพียงเท่าที่จำเป็น เช่น เสื่อ ที่นอน ที่ใส่เสื้อผ้า หม้อ ถ้วยชาม อาวุธ อุปกรณ์จับปลา และที่เก็บข้าว (Hickey, 1958: 134) ซึ่งแยกอธิบายพื้นที่แต่ละส่วน ได้ดังนี้

1. ส่วนนุชาบรรพบุรุษ	2. ส่วนรับรองแขก
3. ส่วนนอน	4. ส่วนครัวและอาหาร

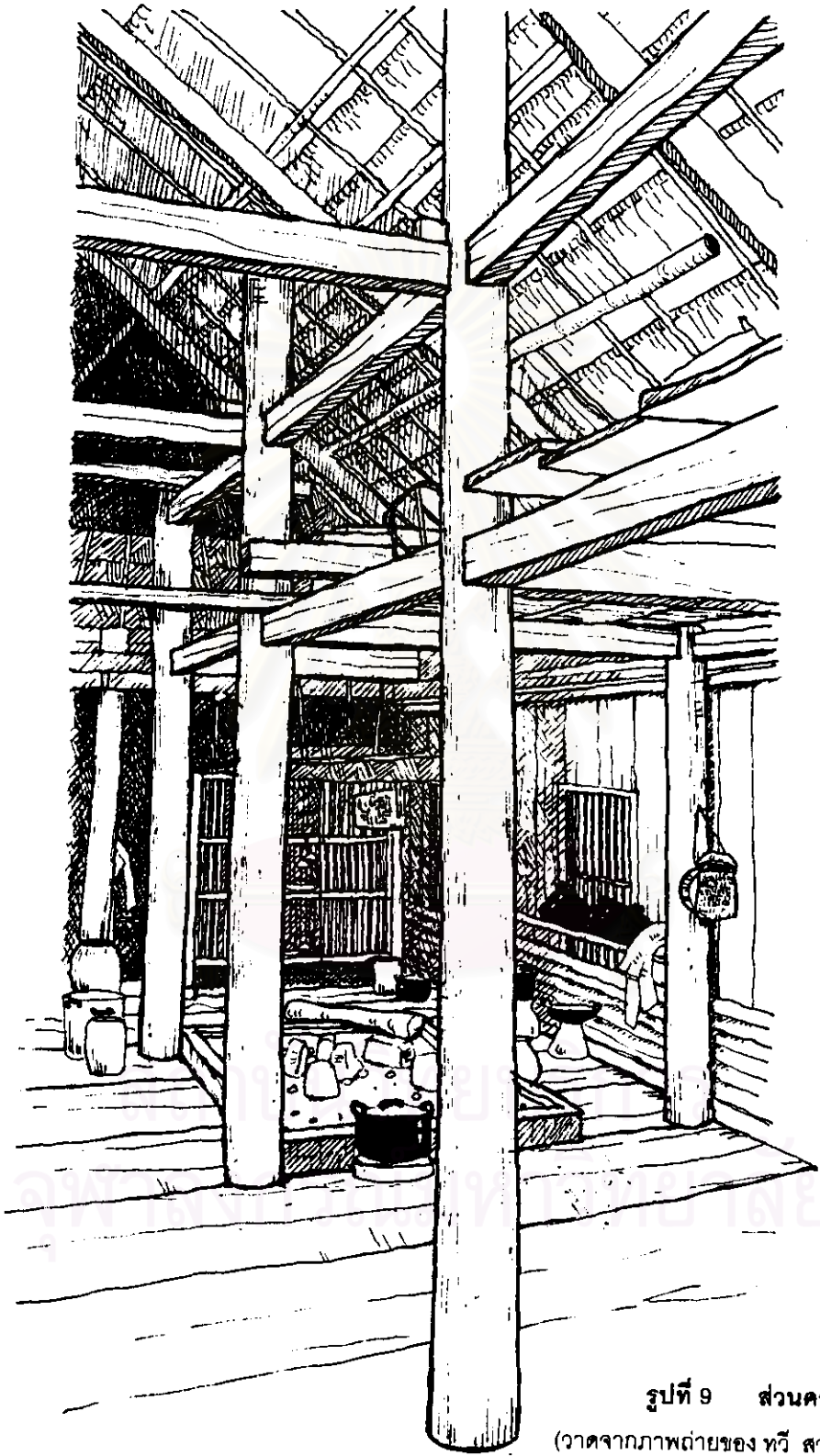
- ส่วนนุชาบรรพบุรุษหรือห้องผีเรือน "ห้อง" หมายถึง "ช่องเสา" ห้องผีเรือน จึงหมายถึง ช่องเสาที่เป็นที่ตั้งของเสาผีเรือนอันเป็นที่สิงสถิตย์ของดวงวิญญาณบรรพบุรุษและพ่อ แม่ เป็นพื้นที่ที่สงวนไว้สำหรับคนในครอบครัวและคนในตระกูลเดียวกันเท่านั้น โดยมีมั่งไม้ไผ่ที่ไม่สูงมาก แยกห้องผีเรือนออกจากส่วนรับรองแขก อีกทั้งมีข้อกำหนดว่า ผู้นอนใกล้ห้องผีเรือนจะต้องหันหัวขึ้นไปในทิศของเสาผีเรือนเสมอ

- ส่วนรับรองแขก อยู่ด้านหน้าของเรือน ตรงข้ามกับห้องผีเรือน นอกจากใช้เป็นพื้นที่รับรองแขกแล้ว ยังใช้เป็นส่วนนอนของแขกที่มาค้างแรมได้ด้วย

- ส่วนนอน อยู่ถัดมาจากห้องผีเรือน เป็นพื้นที่ที่ปราศจากหน้าต่างและผนัง ถ้าต้องการความเป็นส่วนตัวจะใช้ผ้ามาบังกัน เนื่องจากเป็นครอบครัวขยายที่มีสมาชิกภายในเรือน 10-20 คน จึงแบ่งพื้นที่ส่วนนอนเป็น หนึ่งช่องเสา หรือ หนึ่งห้อง ต่อ หนึ่งครัวเรือน โดยนอนเรียงลำดับตามความอาวุโสของฝ่ายชายซึ่งเป็นเจ้าของเรือนและถือสายลูกชายคนโตเป็นหลัก โดยกลางคืนจะนอนปูเสื่อและกางมุ้ง และพับเก็บในเวลากลางวัน

- ส่วนครัวและอาหาร อยู่บริเวณด้านหลังที่ค่อนข้างไปทางขวา เป็นพื้นที่สงวนไว้สำหรับสตรี

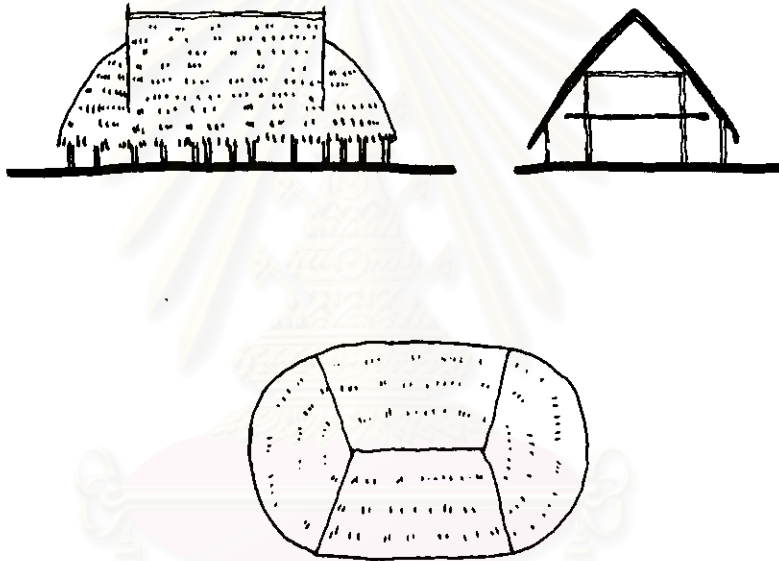

รูปที่ 9 ส่วนครัว
(วาดจากภาพถ่ายของ ทวี สว่างปัญญางกูร)

4. มีบันไดทางขึ้นเรือน 2 ทาง และประตูเข้าเรือน 2 ประตู คือทางกว้านด้านหน้า และ ทางชานด้านหลัง โดยที่ผู้ชายและแขกชายใช้บันไดและประตูทางกว้าน ส่วนผู้หญิงและแขกหญิงใช้บันไดและประตูทางชาน (Clement, 1982: 79; Be Viet Dang, 1990: 193; เกิม จ๋อง, 2539)

5. หลังคาเรือนทรงรูปกระดองเต่า (tortoise' shell-shaped circular gables) (Clement, 1982: 74; Be Viet Dang, 1990: 193) กล่าวคือ หลังคาเฉลียงด้านสกัดทำเป็นวงโค้งดูลมเหมือนกระโຈມโรงหีบ (เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี อ้างถึงใน ม.ศรีบูรพา, 2522 :24) และบางหลังยอดหลังคาทำเป็นรูปโค้งเขาควาย (ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ, 2534: 46) หลังคาส่วนใหญ่มุงด้วยหญ้าคา (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2504: 221; Schrock et al., 1972: 46) แต่ปัจจุบันหันมามุงด้วยกระเบื้องดินเผามากขึ้น

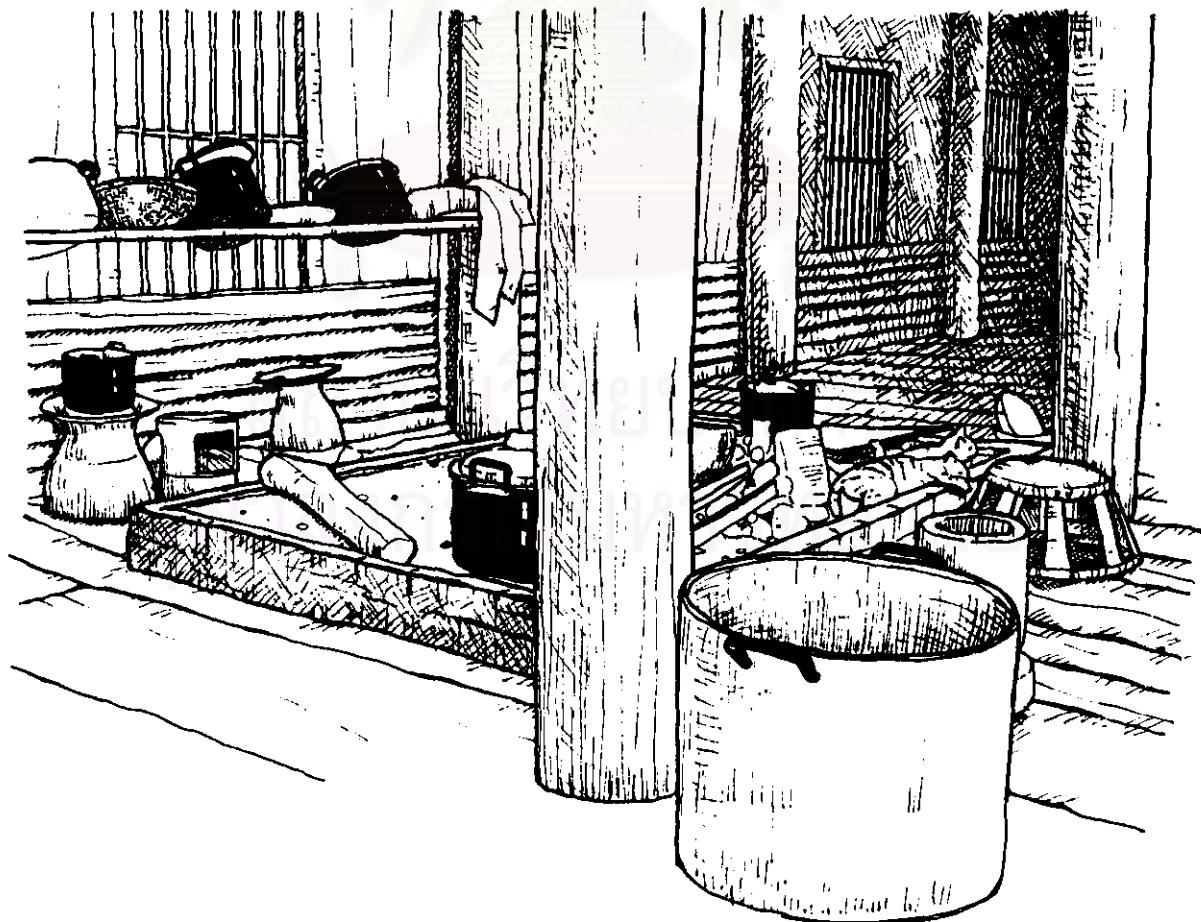

รูปที่ 10 ลักษณะของทรงหลังคาแบบกระดองเต่าของเรือนไทดำแบบดั้งเดิม

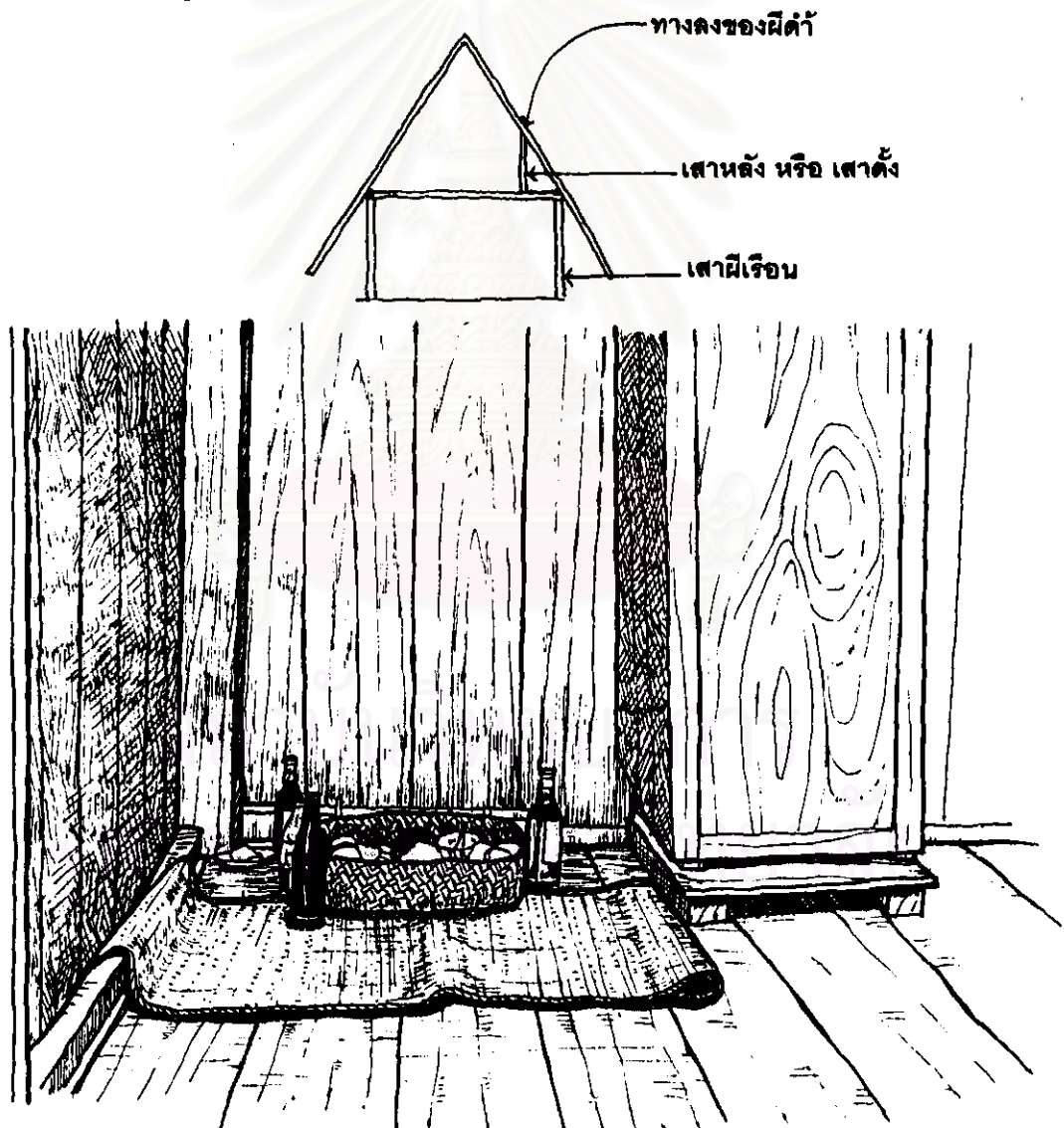
6. มีเตาไฟภายในส่วนพักอาศัย โดยแต่ละครอบครัวจะมีเตาไฟส่วนตัวที่ใช้ผิงไฟยามเมื่ออากาศหนาว เรือนหนึ่งหลังจึงประกอบด้วยเตาไฟถึง 2-3-4 เตา ตามแต่ขนาดเรือนใหญ่หรือเล็ก แต่เตาไฟที่ใช้หุงต้มอาหารจะเป็นเตาไฟหนึ่งต่างหาก (Hickey, 1958: 134; เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี อ้างถึงใน ม.ศรีบูรพา, 2522: 24) เตาที่อยู่ใกล้ทางกว้านจะเป็นเตาของพวกผู้ชายใช้ต้มน้ำและผิงไฟยามหนาว ขณะที่เตาที่อยู่ใกล้ไปทางชานจะเป็นเตาสำหรับผู้หญิงใช้หุงต้มอาหารรวมทั้งผิงไฟ (ศรีศักร วัลลิโภดม และ สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2534: 30)

รูปที่ 11,12เตาไฟส่วนที่ค่อนข้างไปทางขวา เป็นพื้นที่ที่สงวนไว้สำหรับสตรีในการปรุงอาหาร
(วาดจากภาพถ่ายของ ทวี สว่างปัญญางกูร)

7. ภายในตัวเรือนมีเสาสำคัญ 2 เสา คือ เสาแยก กับ เสาเจ้าเสื่อ หรือเสามี โดยที่เสาแยกคือเสาดันแรกที่ถูกยกขึ้นเมื่อสร้างเรือน ชาวไทดำถือว่าเป็นเสาสำคัญที่นำมาซึ่งความยั่งยืน และความอุดมสมบูรณ์มาให้ จึงนิยมแขวนพันธุ์พืช เช่น ข้าวโพด ฝ้าย และปลัดขิก ซึ่งเรียกว่า เจื่อ อันหมายถึง "เรือสาย" สัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ และสืบเนื่อง อีกทั้งแขวนกระดองเต่าไว้ที่เสาเอกด้วยเช่นกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก :33) ตำแหน่งเสาเอกอยู่ที่บริเวณไหนไม่ค่อยมีกำหนดตายตัว แต่มักจะอยู่ใกล้เตาไฟ (Dang Nghiem Van, 1990: 76) ส่วนเสาเจ้าเสื่อ หรือเสามีเป็นเสาที่เป็นที่อยู่ของวิญญาณ หรือขวัญของเจ้าของเรือนโดยมีผีดำ หรือผีบรรพบุรุษเป็นผู้รักษา และเป็นเสาที่ผีดำขึ้นหรือลงจากท้องฟ้ามาสถิตย์ โดยผ่านขึ้นไปทางหน้าต่าง และประตู (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก.: 33) ดังนั้นเหนือชื่อของเสามีเรือน จึงมีเสาไม้ไผ่ ที่เรียกว่า เสาหลัง หรือ เสาตั้งของไทย เพื่อให้เป็นทางลงของผีดำ (ทวี สว่างปัญญางกูร, สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2539)

รูปที่ 13 เสามีเรือน ขณะถวายอาหารประจำวันแก่ผีเรือน ชื่นผู้ท้าวกระทำทุก 5 วัน ชื่นผู้น้อยกระทำทุก 10 วัน (วาดจากภาพถ่ายของ ทวี สว่างปัญญางกูร)

8. เรือนสร้างด้วยไม้ไผ่ (บุญชาย ศรีสวัสดิ์, 2504: 221) บางเรือนผสมไม้จริง (Schrock, et al., 1972 :46) พื้นบางแห่งเป็นพื้นไม้ไผ่ หรือที่เรียกว่าไม้ไผ่เสียบที่เป็นไม้ยวบบางสานลาย 2-3 (เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี อ้างถึงใน ม.ศรีบุศรา, 2522: 24) และการวางเสาเรือนจะไม่ขุดหลุมเสา แต่มักตั้งอยู่บนก้อนหินคล้ายหมู่บ้าน ไท-ไต อื่น ๆ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันปลวกไม่ให้มากินเสา ถ้าปลวกลึกลงไปในหลุมดิน (ศรีศักร วัลลิโภดม และ สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2534: 29-30)

รูปที่ 14 เรือนไต่ตำในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม
(วาดจากภาพถ่ายของ ศรีศักร วัลลิโภดม, 2538 : 76)

9. ยั่งข้าวหรือที่เก็บข้าว ถ้าเป็นการเก็บเล็ก ๆ น้อย ๆ [สำหรับใช้ประกอบอาหาร] จะเก็บไว้บนเรือน หรือบางครั้งเก็บไว้ใต้ถุนเรือน แต่ถ้าเก็บไว้เป็นจำนวนมากมักจะเก็บไว้ที่ยั่งข้าวที่สร้างเป็นเรือนยกเสาสูงใกล้เรือนพักอาศัย (Hickey, 1958: 134)

ประเภทของเรือนไต่ตำ และการจัดพื้นที่ใช้สอยภายใน

จากบทความของ เก็ม จ่อง แพลโดย ทวี สว่างปัญญางกูร (2539) ได้กล่าวถึงเรือนแบบต่างๆ ของไต่ตำในเวียดนาม ไว้ดังนี้ คือ

เรือนไต่ตำในเวียดนาม แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ที่สำคัญ ตามขนาดของครอบครัว คือ

1. เรือนครอบครัวเล็ก
2. เรือนครอบครัวใหญ่ (เรือนขยาย)

1. เรือนครอบครัวเล็ก

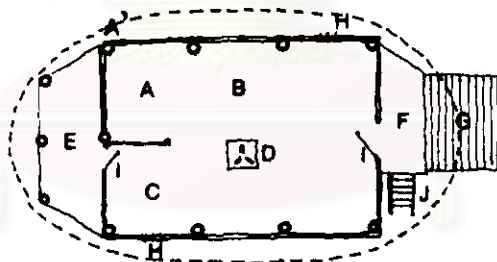
ครอบครัวเล็กเป็นประเภทครอบครัวที่แพร่หลายที่สุดในหมู่บ้านต่าง ๆ ของคนไทยดำ มีด้วยกัน 3 ลักษณะ คือ

รูปแบบที่ 1 เป็นรูปแบบที่ง่ายที่สุด คือเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีเพียงคู่สามีภรรยา และลูก ๆ คนไทยดำเรียกว่า "ผัวเดียวเมียก่อน" ครอบครัวประเภทนี้มักเป็นครอบครัวที่คู่สามีภรรยาไม่เคยมีลูกในชีวิต หรือเป็นครอบครัวที่พ่อแม่เสียชีวิตแล้ว และพี่น้องอยู่ด้วยกันไม่ได้ ต้องแยกครอบครัวตนเองออกมาต่างหาก

แผนภูมิของครอบครัว

ผังพื้นที่การจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน

เรือน: นายหล่อ วัน ปั้น บ้านท่าน ตำบลเจียงซิง อำเภอควนแจว ประเทศเวียดนาม

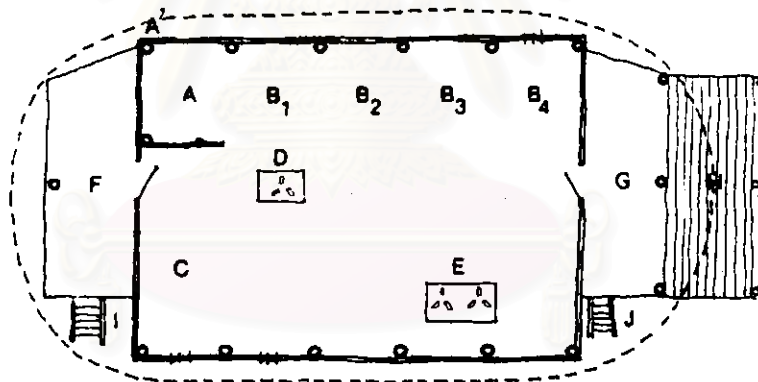
A ที่นั่งชาวบรรพบุรุษ (ห้องผีเรือน)	F ชาน
A' เสาผีเรือน	G ชานแดด
B ที่นอนของครอบครัว	H หน้าต่าง
C ส่วนรับรองแขก	I ประตูเข้าออก
D เตาหุงต้ม	J บันได
E กว๊าน หรือ ชานด้านหน้า	

รูปแบบที่ 2 เป็นรูปแบบครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวจำนวนมากกว่า รูปแบบที่ 1 คือ ประกอบด้วย พ่อ แม่ (ฝ่ายสามี) ที่ชราแล้ว คู่สามีภรรยา และลูก

แผนภูมิของครอบครัว

ผังพื้นที่จัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน

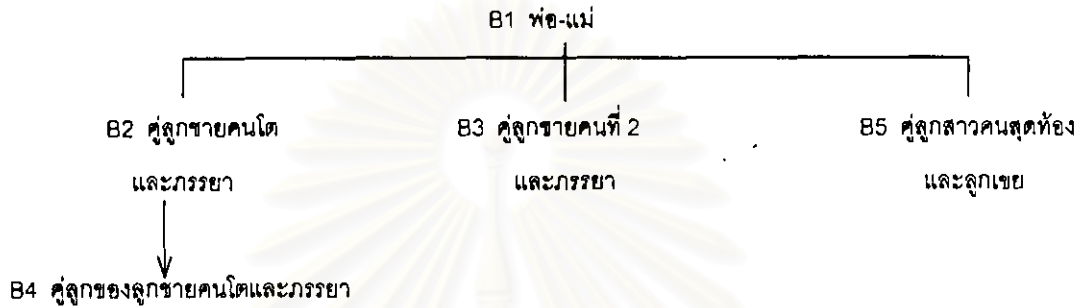

เรือน: นายตือ หลา เมืองลา ประเทศเวียดนาม

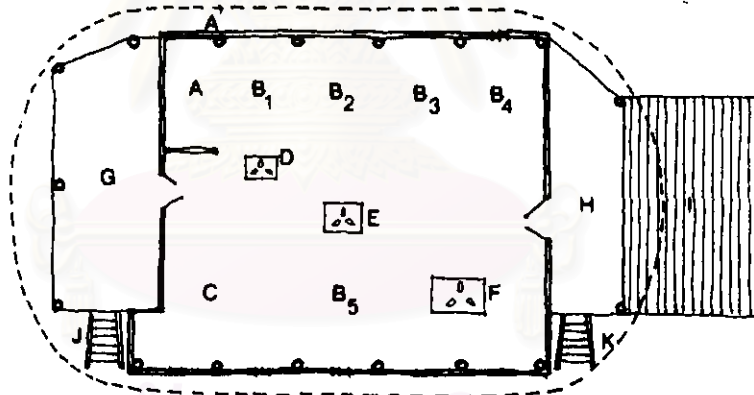
A ที่ปูชาบรรพบุรุษ (ห้องผีเรือน)	D เต้าไฟสำหรับผู้ชายและแขกชาย
A' เสาผีเรือน	E ที่หุงต้มอาหารของครอบครัว[สำหรับผู้หญิง]
B1 คูหาสำหรับพ่อแม่	F กว๊าน หรือชานข้างแขก
B2 คูหาสำหรับคู่สามี-ภรรยา เจ้าของเรือน	G ชาน
B3 คูหาสำหรับลูกชายของเจ้าของเรือนและลูกสะใภ้	H ชานแดด
B4 คูหาสำหรับลูกสาวของเจ้าของเรือนและลูกเขย	I บันไดสำหรับผู้ชาย และแขกชาย
C ส่วนรับรองแขก	J บันไดสำหรับผู้หญิง และแขกหญิง

รูปแบบที่ 3 เป็นรูปแบบครอบครัวที่ก่อนจะเป็นครอบครัวใหญ่ คือประกอบด้วยคู่สามี-ภรรยา 2-3 คู่ ซึ่งเป็นพี่น้องพ่อแม่เดียวกัน (หรือลูกเลี้ยง) ซึ่งคนไทยดำเรียกว่า "พี่น้องร่วมอ้าย" พร้อมกับกลุ่มของลูกหลานรวมทั้งลูกเลี้ยง หลานเลี้ยง และลูกเขยที่ยังไม่ได้แยกเรือน

แผนภูมิของครอบครัว

แผนผังการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน

เรือน: นายเหลื่อง วัน อิง อำเภอ ชงมี

A	ที่บูชาบรรพบุรุษ (ห้องผีเรือน)	D	เตาไฟสำหรับแขก
A'	เสาดำเรือน	E, F	เตาไฟหุงต้มของครอบครัว
B1	คูหาสำหรับพ่อแม่	G	กว้าน หรือ ฆานด้านหน้า
B2	คูหาสำหรับคู่ลูกชายคนโตและภรรยา	H	ฆาน
B3	คูหาสำหรับลูกชายคนที่ 2 และภรรยา	I	ฆานแคด
B4	คูหาสำหรับลูกชายของลูกชายคนโต	J	บันไดสำหรับผู้ชายและแขกชาย
B5	คูหาสำหรับลูกสาวคนสุดท้องและลูกเขย	K	บันไดสำหรับผู้หญิงและแขกหญิง
C	ส่วนรับรองแขก		

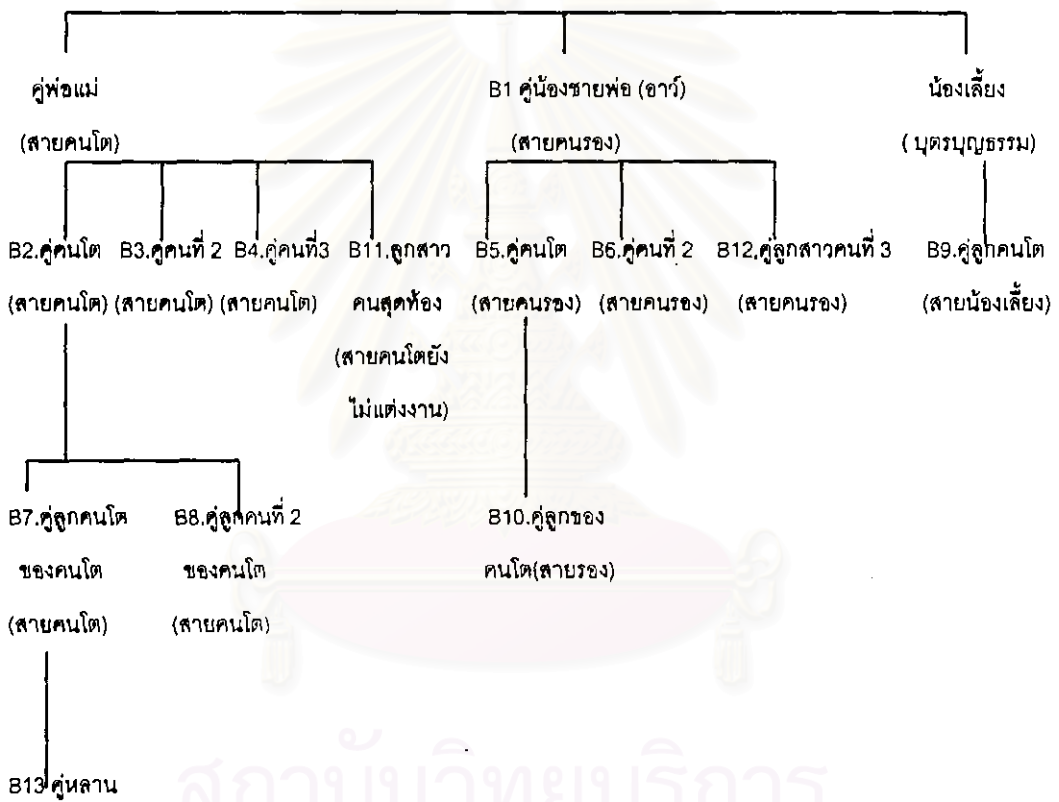

2. เรือนครอบครัวใหญ่

เป็นเรือนที่มีมากในอดีต หาได้ไม่ยากในสมัยก่อนการปฏิวัติ เช่นที่อำเภอ ลา-เซินลา (หงอกเจียยน) ซึ่งลุ่มเกือบจะมีแต่เรือนชนิดนี้แทบทั้งสิ้น เรือนชนิดนี้ประกอบด้วยสมาชิก ตั้งแต่ 3 ชั่วคนขึ้นไป โดยมี "องโต" ร่วมองค์เดียวกัน

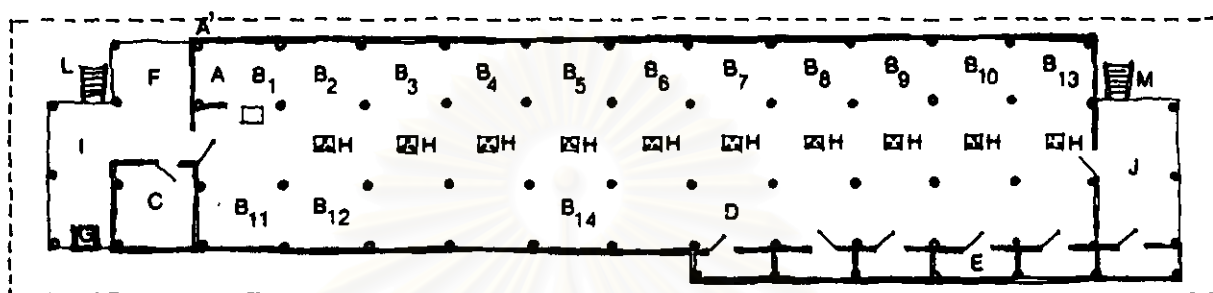
ตัวอย่างได้แก่ เรือนของนายต๋อง วัน พวง บ้านเดียด หงอกเจียน สักรางเดือนมีนาคม พ.ศ .2510 (ค.ศ.1967) เป็นเรือนใต้ถุนสูงมีขนาดความกว้าง 10 เมตร ยาว 60 เมตร

แผนภูมิของครอบครัว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนผังการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน

เรือน : นายต๋อง วันพาง บ้านเตี้ยต ตำบลหนองเจียน ประเทศเวียดนาม สํารวจปี พ.ศ. 2510 (1967)

A	ที่บูชาบรรพบุรุษ (ห้องผีเรือน)	B13	คูหลาน (ลูกของลูกคนโตสายคนโต)
A'	เสาดังเรือน	B14	หลานสาวที่โตแล้ว (ลูกชายนอนติดพ่อแม่จนถึงเวลาไปอยู่เรือนเจ้าสาว)
B1	พ่อแม่	C	ที่นอนแขกผู้ชาย
B2	คู่คนโต (สายคนโต)	D	ที่นอนแขกผู้หญิง
B3	คู่คนที่ 2 (สายคนโต)	E	ที่เก็บของเบ็ดเตล็ด
B4	คู่คนที่ 3 (สายคนโต)	F	ที่เก็บเครื่องมือ ทำนา ทำสวน
B5	คู่คนโต (สายคนรอง)	G	สุขาสำหรับแขก
B6	คู่คนที่ 2 (สายคนรอง)	H	เตาไฟของแต่ละครอบครัวย่อย
B7	คู่ลูกคนโตของคนโต (สายคนโต)	I	ชานข้าง "ต้า" หรือ กวัน
B8	คู่ลูกคนที่ 2 ของคนโต (สายคนโต)	J	ชานข้างครัว
B9	คู่ลูกคนโต (น้องเลี้ยง)	K	ชานแดด
B10	คู่ลูกคนโตของคนโต (สายรอง)	L	บันไดสำหรับผู้ชายและแขกชาย
B11	ลูกสาวคนสุดท้อง(สายคนโตยังไม่แต่งงาน)	M	บันไดสำหรับผู้หญิงและแขกหญิง
B12	คู่ลูกสาวคนที่ 3 (สายรอง)		

อธิบายความ

เป็นเรือนยาวขนาด 11 ห้อง แต่ละห้องคูหาประกอบด้วยคู่สามีภรรยา และบุตรหนึ่งครอบครัว พร้อมเตาไฟส่วนตัวแต่ละครอบครัว จากผังพื้นที่ B1. คืออาร์ผู้ชาย และอาร์สะใภ้ (น้องชายพ่อ) ของ B2, B3, B4, B11 อยู่ในฐานะเป็นตัวแทนของคนรุ่นก่อน เป็นหัวหน้าครอบครัวใหญ่ [เนื่องจากพ่อแม่ B2, B3, B4, B11 เสียชีวิตแล้ว] จึงถูกเรียกว่า “เตว็องกก” ดังสุภาสิตโตคำที่ว่า “พ่อยังอาร์เป็นปลาย พ่อตาย อาร์เป็นกก(โคน)” คนไทจึงเรียกอาร์และอาร์สะใภ้ว่า “ปอแม” หรือ “ป๊วยา” และ B2. คือคนที่สืบตระกูล คือเป็น “เตว็องกก” คนต่อไป ถ้าหาก B1. เสียชีวิต และพี่น้องสายคนโตและคนรอง ไม่มีปัจจัยที่จะแยกครอบครัว B2. เป็นหัวหน้าของสายลูกชายคนโต และ B5. เป็นหัวหน้าสายของลูกชายคนรอง ในกรณีที่ B2. และ B5. เสียชีวิตเป็นหน้าที่ของน้อง ๆ B3, B4, B6 ฯลฯ ตามลำดับรุ่น เป็นหัวหน้าต่อไป และครอบครัวใหญ่จะแยกก็ต่อเมื่อสายคนโต และสายคนรอง มีครอบครัวที่ลูก ๆ ทุกคนมีหลานแล้ว

เรือนใต้ถุนสูงหลังใหญ่บริเวณหงอกเจียนสมัยก่อนจะไม่มีหลังคาโค้งกลมคลุมส่วนที่เป็นชาน เนื่องจากนิทานที่เล่าว่า มีคู่สามีภรรยาคนหนึ่งไม่มีลูกพอได้ลูกชายก็รักมาก เมื่อสามีไปทำงานนอกบ้าน ภรรยาอยู่เรือนเล่นกับลูก โยนลูกขึ้นไปและไปชนไม้หลังคา ทำให้ลูกเสียชีวิต ต่อมาคนโตดำจึงมีประเพณีสร้างเรือนไม่มีหลังคาโค้งคลุมส่วนชาน และอีกเหตุผลหนึ่งคือ ลูกชายเมื่อแต่งงานแล้วต้องไปอาศัยอยู่ที่เรือนเจ้าสาวช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อเป็นแรงงานเกษตรกรรม และเมื่อครบกำหนดแล้วจะกลับมาอยู่กับครอบครัวพ่อแม่ตน ทำให้ต้องมีการต่อเรือนด้านครัวชานออกมา และเพิ่มเตาไฟอยู่เรื่อย ๆ จึงไม่มีความจำเป็นทำหลังคาโค้งคลุมส่วนชาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มาของผังบ้านและเรือนไทดำแบบดั้งเดิม ภาพสะท้อนลักษณะของคนไทดำ

ก. ที่มาของผังบ้าน

จากลักษณะของผังหมู่บ้านไทดำ มีที่มาจากหลายสาเหตุ ที่พอจะสรุปได้ดังนี้คือ

1. หมู่บ้านตั้งเรียงรายตามเชิงเขา เนื่องจากดินแดนสิบสองจุไทยอยู่บริเวณตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ที่ภูมิประเทศเต็มไปด้วยป่าไม้และภูเขา ที่ราบที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จึงเป็นที่ราบระหว่างหุบเขาซึ่งมีจำนวนจำกัด และต้องใช้สำหรับเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าว ขณะเดียวกันการที่หมู่บ้านตั้งเรียงรายตามเชิงเขา เป็นการป้องกันน้ำท่วม จากแหล่งน้ำใกล้หมู่บ้าน

รูปที่ 15 การค้าขายผลผลิตทางการเกษตร เพื่อเสริมรายได้ของชาวไทดำ

(วาดจากภาพถ่ายของ ธิริภาพ โฉนิตกุล, 2536)

2. หมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำและป่าเขา เนื่องจากชาวไทยดำมีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง และประกอบอาชีพหลักทางเกษตรกรรม โดยที่ต้องสัมพันธ์และพึ่งพาธรรมชาติเพราะนอกจากแหล่งน้ำจะเอื้อประโยชน์ในการทำเกษตรกรรมแล้ว แหล่งน้ำยังเป็นที่มาของอาหาร พลังงานงาน ใช้ในการอุปโภคบริโภค และเป็นเส้นทางสัญจรระหว่างหมู่บ้าน ขณะที่ป่าเขาเอื้อประโยชน์ในการให้วัสดุในการสร้างเรือน เครื่องมือ เครื่องใช้ และอาหาร

3. มีป่าไผ่ข้างหมู่บ้าน เนื่องจากไม้ไผ่มีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของคนไทยดำ หน่อไม้ไผ่ใช้เป็น อาหารลำดับต้นใช้ทำเครื่องมือเครื่องใช้ภายในครัวเรือน และใช้เป็นวัสดุสำคัญในการสร้างเรือน อีกทั้งเครื่องมือและขั้นตอนในการนำไม้ไผ่มาใช้งานไม่ยุ่งยากเหมาะกับเทคโนโลยีที่มีอยู่ นอกจากนั้นไม้ไผ่ยังเป็นพืชที่มีอายุยืน แพร่พันธุ์ง่าย และเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ

4. มีศาลผีบ้าน เนื่องจากชาวไทยดำมีความเชื่อที่มีพื้นฐานมาจากการเคารพบุคคลที่มาก่อน นับตั้งแต่แกนหลวงผู้เป็นที่มาของบรรพชน ผู้สร้างเมือง (ผีเมือง) ผู้สร้างหมู่บ้าน (ผีบ้าน) บรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ (Placzek, 1990: 64) ด้วยการเสนอไหว้เพื่อแสดงความกตัญญู กตเวทิตะเป็นประจำทุกปี ณ ที่ที่บรรพชนเหล่านั้นสิงสถิตย์อยู่ซึ่งทำหน้าที่ดูแลให้ทั้งโทษและคุณแก่คนไทยดำ อันเป็นการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม และความเป็นปึกแผ่นของผู้คนในชุมชน ตลอดจนป้องกันการรุกรานล่วงเกินจากคนภายนอก (ศรีดีกร วัลลิโภคม, 2534ก: 25) โดยมีสัญลักษณ์แทนผีเมือง และผีบ้าน ดังนี้คือ

- ผีเมือง คือผู้สร้างเมือง (first settler) โดยมักมาจากตระกูลล่อคำ และเมื่อเสียชีวิตแล้ว จะมาสิงสถิตย์อยู่ ณ ดินไม้ใหญ่หน้าทางเข้าเมือง อันถือเป็นเขตหวงห้ามของเมือง (Placzek, 1990: 54)

- ผีบ้าน คือ ผู้สร้างหมู่บ้าน เมื่อเสียชีวิตแล้วจะกลายเป็นผีบ้านสิงสถิตย์ ณ ก้อนหินที่เป็นสัญลักษณ์แทนผีบ้าน โดยมีศาลเล็ก ๆ กลุ่ม (Hickey, 1958: 147)

ลำดับชั้นของผี ตามความเชื่อของคนไทยดำ (Placzek, 1990)

อันดับ	ระดับแคว้นสิบสองจุไท	ระดับเมือง
สูงสุด	แกนหลวง แกนต่าง ๆ เช่น แกนที่เกี่ยวกับลม แกนที่เกี่ยวกับฝน ฯลฯ	ผีเมือง ผีบ้าน
ต่ำสุด	ผีเมือง ผีบ้าน	ผีป่าเขาของเมือง, บ้าน ผีเจ้าที่

หมู่บ้านไทดำ มีศาลผีบ้านประจำทุกหมู่บ้านและจะมีพิธีเสนไหว้ทุกปี ภายหลังจากการเสนผีเมืองที่มักจะทำในเดือนกรกฎาคม - สิงหาคมแล้ว (Terwiel, 1981, vol.2: 80) การเสน คือการฆ่าสัตว์เพื่อบูชาผี ซึ่งมักจะเป็นสัตว์เลี้ยง เช่น ควาย หมู สุนัข ไก่ ฯลฯ ซึ่งนอกจากจะเป็นการเสนผีบ้านแล้วยังเป็นการเสนผีอื่น ๆ ที่สถิตย์อยู่ภายในหมู่บ้านอีกด้วย เช่น ควายและหมู ไข่เสนผีบ้าน เปิดไข่เสนผีน้ำ สุนัขไข่เสนผีป่า ไก่ไข่เสนผีสวรรค์ และมีที่คุ้มครองทางเข้าหมู่บ้าน (Hickey, 1958: 148) และปิดท้ายด้วยการเลี้ยงฉลองของชาวบ้านด้วยข้าว ขนม และเหล้าอย่างสนุกสนาน (Terwiel, 1981, vol.2: 170)

5. มีป่าช้าภายในหมู่บ้าน เนื่องจากชาวไทดำมีประเพณีที่เกี่ยวกับความตาย ที่ต้องประกอบพิธีเผาศพ และนำเอาเต้ากระดูกไปฝังในที่ที่ไกลจากหมู่บ้าน

6. ภายในหมู่บ้านมีการแบ่งกลุ่มเรือนตามสายของบิดา เนื่องจากครอบครัวคนไทดำถือสายตามฝ่ายชาย (Patrilineal) และลำดับชั้นอาวุโส เพราะฉะนั้นเมื่อพ่อแม่เสียชีวิต ลูกชายคนโตจะเป็นเจ้าของเรือนคนต่อไป (Patrilocal) ส่วนลูกชายคนต่อ ๆ ไปอาจจะอาศัยอยู่ร่วมกับครอบครัวของพี่ชายคนโต หรือแยกครอบครัวและสร้างเรือนใหม่ (Neolocal) (Hickey, 1958: 157) ใกล้กับเรือนพ่อแม่ตน เพื่อประโยชน์ในการประกอบพิธีเสนผีเรือนร่วมกัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข. ที่มาของรูปทรงเรือนไทดำ

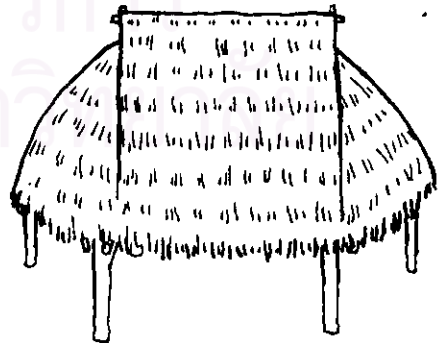
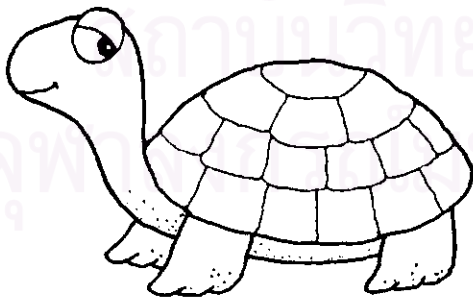
ที่มาของรูปทรง ที่ประกอบขึ้นเป็นลักษณะเฉพาะของเรือนไทดำ แยกวิเคราะห์ ได้ดังนี้คือ

1. หลังคาทรงโค้งรูปกระดองเต่า (tortoise' shell-shaped circular gables) มาจากสาเหตุสำคัญ 3 ประการ คือ

1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับเต่า จากนิทานโบราณของคนไทดำที่เล่าสืบต่อกันมา ที่ว่าเต่ามีบุญคุณต่อมนุษย์ทำให้ไม่ต้องคำสาปจากแกน ความว่า (มาเขียล ดัสเซ่ และไพฑูริย์ ดัสเซ่, 2519: 16; Dang Nghiem Van, 1990: 81-82)

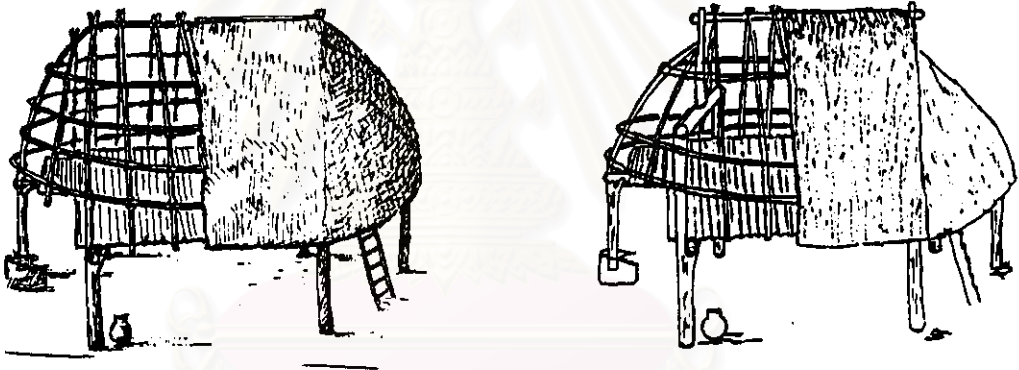
กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มนุษย์และสัตว์ต่างสามารถพูดคุยกันรู้เรื่อง วันหนึ่งแกนผู้เป็นเทพเจ้าสูงสุดใคร่รู้ว่าใครรักและภักดีต่อตนมากที่สุด โดยจะมอบสิ่งที่ดีที่สุดในฐานะการตอบแทน แกนจึงแกล้งทำเป็นตาย และเป่าประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน เมื่อเหล่าสิ่งมีชีวิตบนผืนโลกได้ทราบข่าว มวลมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ต่างแตกตื่นขึ้นไปบนดินแดนสวรรค์ แล้วร้องไห้ด้วยความเสียใจพร้อมร้องเพลงสวดถวายแด่แกน

ส่วนมนุษย์นั้น ขึ้นไปเฝ้าแกนล่าช้าที่สุด ตามหลังแม่กระทั่งเต่า เมื่อมนุษย์เดินมาถึงทางที่มีต้นไม้ใหญ่ล้อมขวางอยู่ พบเต่าที่ไม่สามารถเดินผ่านไปได้ เต่าจึงขอร้องต่อมนุษย์ให้อุ้มข้ามต้นไม้ และสัญญาว่าจะสอนบทสวดถวายแด่แกน เมื่อมนุษย์และเต่าเดินทางมาถึงดินแดนสวรรค์ มนุษย์ได้ร้องบทสวดที่เต่าเป็นผู้สอนถวายแด่แกน สร้างความพอใจแก่แกนยิ่งนัก แกนจึงเชื่อว่ามนุษย์มีความจงรักภักดีต่อตนอย่างแท้จริง จึงสาปให้มวลสัตว์ทั้งหลายบนพื้นโลกพูดไม่ได้ และเป็นอาหารของมนุษย์ โดยมีมนุษย์เป็นยอดในมวลสัตว์ทั้งหลาย ทำให้มนุษย์สำนึกในบุญคุณของเต่า และยิ่งเชื่อว่าเต่าเป็นผู้สอนให้มนุษย์สร้างเรือนแบบยกเสาสูง และทำหลังคาตามแบบรูปทรงของกระดองเต่าอีกด้วย (Dang Nghiem Van, 1990: 76)

1.2 เป็นรูปทรงที่เกิดจากข้อจำกัดของวัสดุผนังหลังคาเช่นหญ้าคา ที่อาจเกิดรอยรั่วได้ง่าย จึงแก้ปัญหาด้วยการทำหลังคาด้านสกัดเป็นรูปโค้ง เพื่อให้เมื่อมุงหลังคาแล้ว ผนังหลังคาด้านสกัดและด้านยาวกลายเป็นผืนเดียวกันและไม่ทำให้เกิดรอยต่อ (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, สัมภาษณ์, 28 มีนาคม 2540)

ซึ่งหลังคาด้านสกัดโค้ง ถือได้ว่าประกอบขึ้นด้วยเทคโนโลยีขั้นพื้นฐาน (primitive) ที่พบในกลุ่มชนเผ่าหลายกลุ่ม ทั่วดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และจากการขุดพบซากเรือนโบราณที่บ้านขาว จ.กาญจนบุรี ซึ่งคาดว่ามียุอายุอยู่ระหว่าง 1800-1300 BC. ในยุคนีโอลิทิก (Neolithic) สันนิษฐานว่า ทรงหลังคาของเรือนโบราณดังกล่าวเป็นทรงปลายโค้งด้านสกัด (round gable) หรือเป็นทรงหลังคากระดองเต่า แบบเรือนไทดำ และเรือนในยุคนีโอลิทิก (Neolithic) นี้ยังพบที่จังหวัดเซินสี (Shensi) ทางตะวันออกเฉียงของจีน นอกจากนี้ยังพบหลังคาลักษณะเดียวกันนี้ในวัฒนธรรมของแยงชวอ (Yang Shao Culture) รวมทั้งในสมัยลุงชาน (Lung Shan period) ก็มักจะพบหลังคาของเรือน เป็นทรงปลายโค้ง (round gable) นี้เช่นกัน (Henriksen, 1982)

รูปที่ 16 ภาพสันนิษฐานรูปทรงหลังคาของซากเรือนโบราณที่บ้านขาว จ.กาญจนบุรี ที่มีลักษณะคล้ายรูปทรงหลังคาของเรือนไทดำ (ภาพจาก Henriksen, 1982 : 22)

1.3 เป็นหลังคาที่ชายคาคดลงมาได้ต่ำ สามารถกันลมหนาวได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. เรือนยาวหลายห้อง (long house) เป็นเรือนแบบครอบครัวขยาย (multi-family living) ที่แสดงความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติ (kinship system) โดยแยกวิเคราะห์ถึงสาเหตุของการรวมตัวเป็นครอบครัวขยาย และการเป็นเรือนยาวหลายห้อง ดังนี้

สาเหตุของการรวมตัวเป็นครอบครัวขยาย มีสาเหตุสำคัญ 4 ประการ คือ

2.1 เพื่อประโยชน์ในการรวมระบบเครือญาติ และการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อร่วมกัน เนื่องจากคนไทดำมีระบบเครือญาติ แบบถือสายตามฝ่ายชาย (Patrilineal) และลูกหลานฝ่ายชายต้องประกอบพิธีเสนผีเรือนอันเป็นบรรพบุรุษฝ่ายพ่อที่เรือนพ่อแม่ตนเป็นประจำเกือบทุกปี และเมื่อลูกชายแต่งงานแล้วจะนำภรรยากลับเข้ามาอาศัยรวมอยู่ในเรือนพ่อแม่ตน การเพิ่มคูหาที่ทำให้เรือนยาวขึ้นนั้น ชาวไทดำถือว่าเป็นความสุขสุดยอดของครอบครัว (เก็ม จ่อง, 2539) และมีความปรารถนาที่จะมีลูกหลานมากมาย เป็นครอบครัวใหญ่ด้วยการชวนปลัดซึกที่ยอดเสาเอก

2.2 ผลจากการจัดสรรพื้นที่ทำกินและความต้องการแรงงานในงานเกษตรกรรม จาก Cam Trong and Huu Mng อ้างถึงใน Condominas (1990: 56-58) กล่าวว่าพื้นที่ที่เป็นผืนนาเป็นของชุมชนไม่มีใครเป็นเจ้าของ ดังสุภาษิตที่ว่า "the land is the property of the an nha (chief of the muong) the rice - field is the property of the whole muong." โดยมีเจ้าเมืองหรือเพี้ยเจ้าทำหน้าที่จัดสรรพื้นที่นาข้าวให้แก่ลูกบ้าน และมีสิทธิ์ที่จะเลือกที่ดินที่ดีที่สุดให้แก่ตนเองและญาติพี่น้อง เมื่อพ้นจากตำแหน่งแล้ว ถ้ามีเชื้อเจ้า [ตระกูลลอคำบริสุทธิ] สามารถมีผืนนาต่อไปได้ แต่ในจำนวนที่น้อยลง แต่ถ้าไม่มีเชื้อเจ้าคงได้จำนวนผืนนาตามอัตราของคนสามัญ และเมื่อภายในชุมชนนั้นมีพลเมืองเพิ่มขึ้น การจัดสรรผืนนาจะต้องได้รับการแก้ไข โดยการจัดสรรที่ดินใหม่ ซึ่งแสดงว่าจำนวนที่ดินต่อคนมีจำนวนน้อยลงหรือถ้ามีการถากถางที่ดินทำกินเพิ่ม ผู้ที่ถากถางจะได้ที่ดินนั้นทำกิน แต่ถือว่าที่ดินนั้นเป็นของชุมชน

การจัดสรรผืนนา (rice - field) ของคนไทดำในชุมชนหนึ่งจาก Condominas (1990: 61-62) พบว่าชนชั้นเพี้ยเจ้าและขุนนาง ซึ่งมีจำนวน 5% ของจำนวนประชากรทั้งหมดในชุมชน จะครอบครองผืนนา (rice-field) ที่อุดมสมบูรณ์เป็นจำนวน 50% ของจำนวนผืนนาทั้งหมด ขณะที่ผืนนาที่เหลืออีก 50% จะถูกจัดสรรให้แก่ราษฎรที่มีจำนวน 95% ของจำนวนประชากรทั้งชุมชน ประกอบกับภูมิประเทศที่เต็มไปด้วยภูเขาสูงและป่าไม้ จึงทำให้ราษฎรหนึ่งคนได้รับส่วนแบ่งผืนนาจำนวนที่น้อยมาก ดังนั้น การจัดสรรผืนนา จึงน่าจะแบ่งตามขนาดของครอบครัวเป็นสำคัญ ดังที่ Schrock et al. (1972: 51) กล่าวว่า ถ้าหากผืนนาที่ถูกจัดสรรให้ครอบครัวใด มีจำนวนแรงงานไม่เพียงพอ ผืนนานั้นจะถูกแบ่งไปให้ครอบครัวอื่นที่มีขนาดใหญ่กว่า คนที่มีฐานะดีในชุมชนจึงหลีกเลี่ยงด้วยการว่าจ้างแรงงานเข้ามาช่วยทำงานในผืนนาตน เพื่อไม่ให้สูญเสียผืนนานั้นไป นั่นหมายถึงว่ายิ่งครอบครัวใหญ่เท่าใด จำนวนผืนนาที่จะได้รับก็ยิ่งมากขึ้นไปเท่านั้น จึงเป็นเหตุให้ชาวไทดำอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่แบบเรือนขยาย

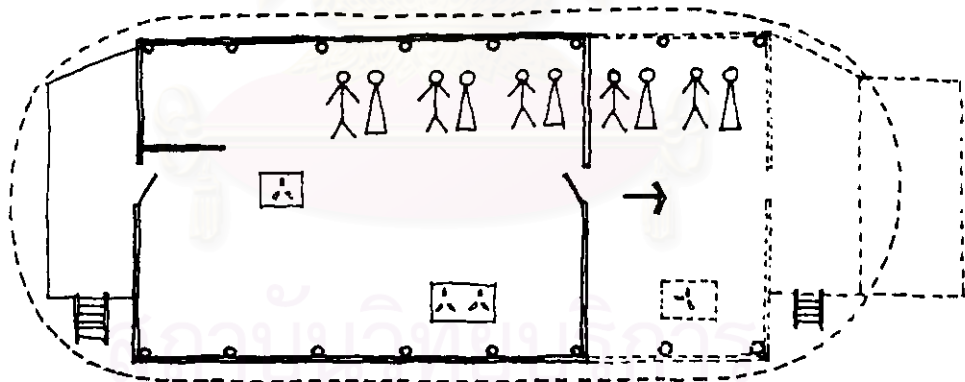
2.3 ธรรมเนียมการเก็บค่าส่วย (ถวิล เกษรราช, 2512: 74) จากธรรมเนียมเจ้าเมืองไล ที่เก็บส่วนราษฎรตามหลังคาเรือนกล่าวคือ ถ้าเรือนหนึ่งหลังมีคู่สามีภรรยาอยู่รวมกันหลายคู่ จะเก็บค่าส่วยรวมกันเป็นเงิน 5 บาท ทำให้ยิ่งอยู่รวมกันมากเท่าใด ค่าส่วยเฉลี่ยต่อคนยิ่งเป็นจำนวนเงินที่น้อยลงตามนั้น

2.4 เพื่อความปลอดภัยจากข้าศึกศัตรู เนื่องจากหมู่บ้านมักตั้งอยู่โดดเดี่ยวห่างไกลจากชุมชน ท่ามกลางป่าไม้และขุนเขา

สาเหตุของการเป็นเรือนยาวหลายห้อง (long house) ประกอบด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือ

ก. เนื่องจากคนไทดำแบ่งเรือนออกเป็นด้านหน้าและด้านหลัง โดยให้ความสำคัญแก่ด้านหน้ามากกว่าด้านหลัง เพราะด้านหน้าเป็นที่ตั้งของเสาผีเรือน ซึ่งคนในครอบครัวให้ความเคารพอย่างยิ่ง เมื่อเวลาอนตองหันหน้าอนซี่ไปยังเสาผีเรือน เพราะเชื่อว่าหัวเป็นที่อยู่ของขวัญเจ้าที่ถือว่าสำคัญยิ่ง ทำให้คนไทดำต้องระมัดระวังความเสียหายเกี่ยวกับหัวเสมอ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก: 31) และลูกหลานจะหันปลายเท้าหนีซี่ไปที่เสาผีเรือน หรือหัวพ่อแม่ หรือผู้อาวุโสภายในเรือนไม่ได้ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาดังกล่าว ตำแหน่งการนอนของสมาชิกภายในเรือนจึงต้องนอนเรียงไปตามความยาวของเรือน อันเป็นผลทำให้เมื่อขยายเรือนต้องขยายไปตามความยาวของเรือน กลายเป็นเรือนยาวหลายห้อง

ข. เนื่องจากใช้หญ้าคาเป็นวัสดุผนังหลังคา เมื่อต้องขยายเรือน การต่อผนังหลังคาเดิมออกไปเป็นผืนเดียว จะสามารถกันฝนรั่วได้ดีกว่าการขยายเรือนแบบสองหลังคาชนกัน (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, สัมภาษณ์, 28 มีนาคม 2540) และขนาดความยาวของเรือนก็อาจจะแสดงสถานะทางสังคมของเจ้าของเรือน

3. การจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน เกิดจากหลายสาเหตุประกอบกัน กล่าวคือ

3.1 ระบบสังคมแบบดั้งเดิมที่ค่อนข้างตัดขาดจากโลกภายนอก ทำให้พื้นที่ใช้สอยภายในตอบสนองเพียงความต้องการขั้นพื้นฐานที่ตรงไปตรงมา ไม่สลับซับซ้อน อีกทั้งมีความต้องการความเป็นส่วนตัวที่น้อยมาก ทำให้หนึ่งคูหาต่อหนึ่งครอบครัว ปราศจากผนังกันแยกจากคูหาอื่น แต่แยกอาณาเขตด้วยการนอนกางมุ้ง เสมือนเป็นห้องเล็กซ้อนในห้องใหญ่

3.2 ลักษณะครอบครัว ครอบครัวไทดำถือสายตามฝ่ายชายเป็นหลัก (Patrilineal) คือเมื่อหญิงสาวแต่งงานแล้วต้องมานับถือผีและเปลี่ยนสกุลตามสามี พร้อมทั้งย้ายเข้ามาอยู่เรือนของสามี (Hickey, 1958:151) รวมทั้งการถือลำดับชั้นของความอาวุโส โดยยึดที่ลูกชายคนโตเป็นหลัก จึงมีผลต่อการจัดลำดับการนอน โดยถือตำแหน่งของเสาผีเรือนด้านหน้าเป็นหลัก กล่าวคือ คู่เจ้าของเรือน (พ่อแม่) จะนอนในตำแหน่งที่เป็นด้านหน้าของเรือน ซึ่งใกล้เสาผีเรือนที่สุด ตามด้วยคู่มือของชายเจ้าของเรือน (อาว) ตามลำดับอาวุโส คู่ลูกชายเจ้าของเรือนตามลำดับอาวุโส คู่ลูกชายน้องชายเจ้าของเรือนตามลำดับอาวุโส คู่ลูกชายของลูกชายเจ้าของเรือนตามลำดับอาวุโส ฯลฯ ดังแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิแสดงการเรียงลำดับที่การนอนจากเสาผีเรือน

เสาผีเรือน (ถือว่าเป็นด้านหน้าของเรือน)

คู่มือแม่ (เจ้าของเรือนถือว่าเป็นสายคนโต)

คู่มือชายพ่อ (อาว ถือว่าเป็นสายคนรอง)

คู่ลูกชายคนโต (สายคนโต)

คู่ลูกชายคนที่ 2, 3, 4, 5 ฯลฯ (สายคนโต) เรียงตามลำดับอาวุโส

คู่ลูกชายคนโต (สายคนรอง)

คู่ลูกชายคนที่ 2, 3, 4 ฯลฯ (สายคนรอง) เรียงตามลำดับอาวุโส

คู่ลูกชายคนโตของคนโต (สายคนโต)

คู่ลูกชายคนที่ 2, 3, 4 ฯลฯ ของคนโต (สายคนโต) เรียงตามลำดับอาวุโส

คู่ลูกชายคนโตของคนโต (สายคนรอง)

คู่ลูกชายคนที่ 2, 3, 4 ฯลฯ ของคนโต (สายคนรอง) เรียงตามลำดับอาวุโส

ฯลฯ

โดยชาวไทยดำถือว่าเมื่อพ่อแม่เสียชีวิต อารี (น้องชายพ่อ) เป็นตัวแทนของคนรุ่นก่อนเป็น "เต็องกก" (หัวหน้าครอบครัว) คนต่อไป จึงเรียกอารีและอารีสะใภ้ว่า "ปอแม" หรือ "ปุยยา" แต่เมื่ออารีชายอารีหญิงซึ่งถือว่าเป็นสายคนรองเสียชีวิต คนที่จะเป็น "เต็องกก" คนต่อไป คือลูกชายคนโตของพ่อแม่ (สายคนโต) ในกรณีที่ลูกชายคนโตสายของพ่อแม่ (สายคนโต) และลูกชายคนโตสายคนรอง (ลูกชายอารี) และน้องชายคนต่อ ๆ ไป ไม่มีปัจจัยจะแยกครอบครัวออกไป (เก็ม จ๋อง, 2539)

3.3 สถานะของสตรี จากการนับถือสายฝ่ายชายเป็นหลัก ทำให้ภายในเรือนผู้ชายมีสถานะที่สูงกว่าหญิง (Schrock et al., 1972: 50) เนื่องจากประเพณีของไทยดำ เมื่อพ่อแม่เสียชีวิตแล้ว ลูกชายคนโตจะเป็นผู้ที่ได้รับที่ดินส่วนใหญ่ของครอบครัว รวมทั้งเป็นเจ้าของเรือนคนต่อไป ส่วนลูกชายคนรองต่อ ๆ ไปจะได้รับส่วนแบ่งของที่ดินส่วนที่เหลือ ยกเว้นโตดำทางตอนเหนือของลาวที่ลูกชายทุกคนมีสิทธิ์ในส่วนแบ่งของที่ดินเท่าเทียมกัน ส่วนลูกสาวจะไม่ได้รับส่วนแบ่งอะไรเลย เพราะถือว่าเมื่อแต่งงานไปแล้วจะต้องหันไปนับถือผีตามสามี กลายเป็นคนละตระกูลไปในที่สุด (Hickey, 1958: 157-158)

รูปที่ 17 สถานะของหญิงต่ำกว่าชายในสังคมของไทยดำ
(วาดจากภาพถ่ายของ อธิภาพ โฉนิตกุล, 2536)

ประกอบกับภายในเรือนมีคู่สามี-ภรรยามากกว่า 2 คู่ ซึ่งอาจทำให้เกิดการติดประเวณีกันได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก 29) จึงมีผลต่อการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนดังนี้คือ

- ผู้ชายและแขกชายใช้บันไดและประตูทางกว้างซึ่งเป็นด้านหน้าของเรือนและมีความสำคัญทางด้านหลัง เนื่องจากเป็นที่ตั้งของเสามีเรือน ขณะผู้หญิงและแขกหญิงใช้บันไดและประตูทางซ้าน ซึ่งถือว่าเป็นด้านหลังของเรือน รวมทั้งแยกการใช้เตาไฟ กล่าวคือผู้ชายและแขกชายฝังไฟและต้มน้ำที่เตาไฟที่ค่อนข้างไปทางกว้าง ส่วนผู้หญิงและแขกหญิง ฝังไฟและปรุงอาหารที่เตาไฟที่ค่อนข้างไปทางซ้าน บริเวณด้านหลังของเรือน

- เสามีเรือนเป็นที่สิงสถิตย์ของบรรพบุรุษฝ่ายชาย ขณะที่เสาเอกและเตาไฟเป็นที่สิงสถิตย์ของตระกูลฝ่ายหญิง เมื่อเวลาอนคนโตอาจจะหันหัวซึ่งถือว่ามีขวัญสูงสุดหันไปทางเสามีเรือน และหันปลายเท้าที่ถือว่าต่ำสุดของร่างกายไปทางเสาเอกและเตาไฟ ซึ่งแสดงถึงการยกย่องสถานะของชายสูงกว่าหญิง

- ตำแหน่งที่ใกล้เสามีเรือน ฝ่ายชายหรือสามีเท่านั้นที่จะสามารถนอนใกล้ได้

- ตามประเพณีของคนไทดำ ก่อนที่จะมีการแต่งงานเกิดขึ้น ฝ่ายชายต้องไปช่วยเป็นแรงงานเกษตรกรรมที่เรือนฝ่ายหญิง ที่เรียกว่า "ไปอาสา" ในช่วงเวลาหนึ่งซึ่งจะนานเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับสถานะและตระกูลของฝ่ายหญิง เช่น ถ้าตระกูลของฝ่ายหญิงเป็นชนชั้นเจ้า ฝ่ายชายต้องไปอาสาประมาณ 8-10 ปี และถ้าตระกูลฝ่ายหญิงเป็นชนชั้นสามัญ ฝ่ายชายใช้เวลาอาสา 3-6 ปี (Hickey, 1958: 151) ซึ่งระหว่างที่ฝ่ายชายไปอาสาที่เรือนฝ่ายหญิงมีการพบปะกันได้ แต่ห้ามล่วงเกิน แต่ถ้าหากมีการล่วงเกินจนฝ่ายหญิงตั้งครรภ์ ฝ่ายชายต้องขอขมาต่อพ่อแม่ฝ่ายหญิง (Schrock et al., 1972: 53) ดังนั้นตำแหน่งการนอนของคู่ลูกสาวและลูกเขยจึงอยู่ในตำแหน่งไกลสุดจากด้านหน้าของเรือนและเสามีเรือน หรือแยกออกไปนอนอีกฝั่งตรงกันข้าม เพราะถือว่าเมื่ออาสาเสร็จแล้ว ลูกสาวจะต้องย้ายไปอยู่เรือนของสามีและเปลี่ยนสกุลตามสามี แต่ถ้าในกรณีที่ครอบครัวฝ่ายหญิงขาดแรงงานในงานเกษตรกรรม การแต่งงานจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และฝ่ายชายจะต้องไปอาศัย ณ เรือนของภรรยา (Hickey, 1958: 157) แต่ฝ่ายชายไม่สามารถนำเอาสิ่งบรรพบุรุษของตนขึ้นเรือนภรรยาได้ คงได้แต่ตั้งศาลเล็ก ๆ เพื่อเป็นที่อยู่ของบรรพบุรุษไว้ข้างเรือนของภรรยาเท่านั้น

- ลูกสาวที่เริ่มสามารถออกเรือนได้ จะถูกแยกออกมาอนฝั่งตรงข้ามกับที่นอนของคนภายในครอบครัว เพราะถือว่าเมื่อแต่งงานไปแล้วจะกลายเป็นคนละตระกูล

4. **เสามีเรือนหรือเสาเจ้าเสื่อ** เสามีหรือเสาเจ้าเสื่อเป็นเสาที่มีความสำคัญยิ่งตามความเชื่อ เนื่องจากคนไทดำเชื่อในขวัญและชีวิตหลังความตาย จึงเกิดเป็นที่มาของเสามีเรือน ดังนี้คือคนไทดำเชื่อว่าในร่างกายมนุษย์ทุกคนมีขวัญ ขวัญคือโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง แน่น มิ่ง และเขว กล่าวคือ มิ่งคือฐาน แน่นเสมือนผนังหรือเสาที่วางบนฐานหรือมิ่ง ส่วนยอดของแน่มีขอขึ้นไปเกี่ยวกับแกนบนท้องฟ้า ขวัญนั้นจะพักพิงอยู่บนมิ่งและแน่ม ส่วนเขวคือพลังของขวัญว่าจะอยู่ได้นานสักเพียงใด คนจะมีสุขภาพหรือสติปัญญาดีเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับโครงสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าว ที่สัมพันธ์ไปถึง

แกนผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ เมื่อเวลาตกใจ หรือเกิดไม่สบาย แสดงว่าขวัญไม่อยู่สัมพันธ์กับโครงสร้างดังกล่าว ทำให้ต้องมีพิธีเรียกขวัญกลับคืนมาสัมพันธ์ดั้งเดิม โดยมีดหรือหม้อ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก.: 31)

ขวัญบ้างบอกว่ามีทั้งหมด 32 ขวัญ อยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย (Hickey, 1958: 148; Lafont อ้างถึงใน Terwiel, 1980, vol.1: 79) ได้แก่ ขวัญตา ขวัญหน้า ขวัญคอ ขวัญปาก ขวัญจมูก ขวัญตับไต ขวัญหัวใจ ขวัญนิ้ว ขวัญแขน ขวัญหัวเข่า เป็นต้น

แต่บ้างก็อ้างว่าขวัญมีทั้งหมด 80 ขวัญหรือมากกว่านั้น (Terwiel, 1980: 79; ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก :31) โดยเป็นขวัญทางด้านหน้า 30 และทางด้านหลัง 50 และแยกอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายแต่ที่สำคัญคือ ขวัญเจ้าหรือขวัญหัวที่ถือว่าสำคัญอย่างยิ่ง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534ก.: 31)

นอกจากนั้นยังเชื่อว่าเมื่อคนตายแล้ว ขวัญในร่างกายจะแยกออกเป็น 3 กลุ่ม (Terwiel, 1980, vol.1: 167; Dang Nghiem Van, 1990: 70) โดยระหว่างงานศพ หมอบอกทางจะสวดเพื่อบอกทางสู่ดินแดนหลังความตาย (Terwiel, 1980, vol.2: 146) คือ กลุ่มที่หนึ่งไปอาศัยอยู่ตามป่าเขา กลุ่มที่สองไปอาศัย ณ ดินแดนหลังความตาย และกลุ่มสุดท้ายไปอาศัยกับลูกหลาน ณ เสาบรพบุรุษ หรือเสาเจ้าเสือ (เสามี) ของเรือน (Terwiel, 1980, vol.2: 167) โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ

- ขวัญกลุ่มที่หนึ่ง ทั้งขวัญของเจ้าและคนสามัญจะไปอาศัย ณ ภูเขาของเมืองหรือชุมชนหรือที่ที่เป็นศูนย์กลางของเชียง (เวียง) โดยที่สถานะขวัญของเจ้ายังคงมีอำนาจเหนือขวัญของคนสามัญและมีต่าง ๆ อีกทั้งขวัญของคนสามัญก็ยังเป็นทาสรับใช้ขวัญของเจ้าเช่นเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ขวัญกลุ่มนี้จะแยกกลุ่มพำนักตามสายของตระกูล (Dang Nghiem Van, 1990: 70)

- ขวัญกลุ่มที่สอง จะแยกอาศัยอยู่เป็นชั้น ตามสถานะทางสังคมและอายุ (Hickey, 1958: 149) ดังนี้คือ

- * ชั้นเรือนพานหลวง (Lien Pan Luong หรือ Great Nirvana) เป็นที่อยู่ของชนชั้นเจ้าหรือเพี้ยเจ้าและครอบครัวซึ่งมักเป็นคนในตระกูลลอค้า มีลักษณะคล้ายเมืองนรมิต (Dang Nghiem Van, 1990: 70; สุมิตร ปิติพัฒน์, 2534: 47) และพำนักอยู่ ณ ที่นี้ตลอดไป (Lafont, อ้างถึงใน Hickey, 1958: 149) แต่ Hickey (1958: 149) กล่าวว่ายังมีชั้น Tup Hoang No Fa ซึ่งเหนือชั้นเรือนพานหลวง เป็นที่อยู่ของขวัญเพี้ยเจ้าสูงสุด (the great notables of the Lo Cam Lo family)

- * ชั้นเรือนพานน้อย (Lien Pan Noi หรือ Little Nirvana) เป็นที่อยู่ของชนชั้นขุนนางและครอบครัว มีความสุขสบายแต่น้อยกว่าชั้นเรือนพานหลวง และเหนือกว่าชั้นของคนสามัญ (Dang Nghiem Van, 1990 :70; สุมิตร ปิติพัฒน์, 2534: 47) เมื่อพำนักอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่งต้องกลับคืนสู่โลกมนุษย์ (Hickey, 1958: 149)

- * ชั้นลำดอย (Dam Doi) อยู่ริมแม่น้ำที่เป็นเส้นแบ่งระหว่างสวรรค์และโลกมนุษย์ (Dang Nghiem Van, 1990: 71) เป็นที่อยู่ของคนสามัญ มีสภาพคล้ายเมืองมนุษย์ (สุมิตร ปิติพัฒน์, 2534: 47) แต่มีสวนสวรรค์ที่มีสินค้าให้เลือกซื้อมากมาย มีที่กว้างขวางให้ละเล่น พร้อมทั้งหญิงสาว (Dang Nghiem Van, 1990: 71) ขวัญในชั้นนี้ต้องตายอีกครั้งแล้วกลายเป็นผี และผีก็ตายอีกครั้งกลายเป็น

เป็นตั๊กแตน (grasshopper and locusts) หรือกลายเป็นต้นมอสดามริมแม่น้ำ (Dang Nghiem Van, 1990: 71) บ้างก็อยู่ในรูปหนอนผีเสื้อ, หินแม่น้ำ, ฟองอากาศ และแม้กระทั่งไม่เหลือรูปอะไรเลย (Lafont อ้างถึงใน Schrock et al., 1972: 62)

- ชาวญกุ่มที่สาม ไปสิงสถิตย์ ณ เสาเจ้าเสือ หรือเสามีเรือนซึ่งก็คือมีด้า คำหมายถึง บรรพบุรุษทางสายบิดา (Be Viet Dang, 1990: 193-194) และเป็นเสาที่เป็นที่อยู่ของวิญญาณหรือขวัญ ของเจ้าของเรือน โดยมีมีด้าเป็นผู้รักษา (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534: 33) วัฒนธรรมของคนไทส่วนใหญ่ มักจะให้เสามีเรือนนี้ อยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านและต้องหันหัวนอนไปทางเสามีเรือนนี้เสมอ (Terwiel, 1980, vol.1: 167)

จากความเชื่อทั้งหมดดังกล่าว ทำให้เสามีเรือนเป็นเสาที่ได้รับความเคารพอย่างยิ่งจาก สมาชิกในครอบครัว กล่าวคือ

- หันหัวนอนไปในทิศของเสามีเรือนเสมอ ซึ่งตามความเชื่อของคนไทดำ ชาวญหัวเป็น ชาวญที่สำคัญอย่างยิ่งคือ ศักดิ์สิทธิ์และต้องระมัดระวังความเสื่อมที่เกี่ยวข้องกับหัวเสมอ (ศรีศักร วัลลิ โภดม, 2534ก. : 31)

- ส่วนบูชาบรรพบุรุษหรือห้องมีเรือนอันเป็นที่ตั้งของเสามีเรือน เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ สงวนไว้สำหรับคนในตระกูลเดียวกันเท่านั้น จึงกันด้วยผนังเตี้ยแสดงเป็นเขตหวงห้าม ที่คนภายนอกต่าง ตระกูลจะเข้าไปไม่ได้ และจะต้องถวายอาหารแก่บรรพบุรุษทุก 5 วัน ในกรณีเป็นชนชั้นเจ้า และทุก 10 วันถ้าเป็นชนชั้นสามัญ

- คนที่จะนอนใกล้เสามีเรือนได้ จะต้องเป็นคนที่เป็นใหญ่ในครอบครัวเท่านั้น และค่อย ๆ เรียงตามลำดับอาวุโสโดยถือตามสายลูกชายคนโตเป็นสำคัญ ตามลำดับ

- เป็นที่อยู่ของขวัญเจ้าของเรือนและครอบครัว โดยแขวน "ไต้ยา" แทนขวัญของแต่ละ คนและมีลักษณะต่างกันระหว่างของผู้หญิงและผู้ชาย "ไต้ยา" ทำขึ้นตั้งแต่เมื่อแรกเกิด และเมื่อตายจะถูกเผาไปพร้อมกับศพ นอกจากนั้นศรีศักร วัลลิโภดม (2534ก: 33) ยังกล่าวว่าการแขวนตาบของด้า หรือบรรพบุรุษไว้ที่เสามีเรือนอีกด้วย

- มีการเสนมี่เรือน ณ ตำแหน่งเสามีเรือนนี้เป็นประจำเกือบทุกปี โดยถ้าเป็นชนชั้นผู้ ปกครอง จะเสนด้วยเนื้อควาย ส่วนชนชั้นสามัญเสนด้วยเนื้อหมู เนื้อไก่

5. เสาแยก และเตาไฟ มีความสัมพันธ์กันคือ ตำแหน่งของเสาแยกไม่มีกำหนดแน่นอน แต่มักจะอยู่ใกล้เตาไฟเสมอ อีกทั้งในสมัยชนเผ่ายุคดึกดำบรรพ์ (Primitive Tribal period) เสาแยก และเตาไฟถือว่าเป็นจุดที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางความเชื่อมากที่สุด เพราะทั้งคู่เปรียบเสมือนที่ สิงสถิตย์ของวิญญาณฝ่ายหญิงที่ปกป้องสายตระกูลของฝ่ายหญิง (the Matrilineal Clan) (Dang Nghiem Van, 1990: 76) เสาแยกและเตาไฟ แยกวิเคราะห์ถึงที่มาได้ดังนี้

5.1 เสาแยกหรือเสาเอกถือว่าเป็นหลักของเรือนเสมือนเมืองที่ต้องมีหลักเมือง หรือหลักเสื่อเมือง เสาแยกเป็นเสาต้นแรกที่ถูกยกขึ้นเมื่อตอนสร้างเรือน โดยพี่ชายหรือน้องชายของ

ภรรยาเจ้าของเรือน และฤๅษีในการยกเสาแยกต้องเลือกอย่างระมัดระวัง เพื่อความผาสุกในอนาคตของสมาชิกในครอบครัว แล้วประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ โดยในอดีตจะฝังเงิน (silver) หรือเครื่องหมากพลูใต้เสาเอก เพื่อแสดงความเคารพต่อเทพเจ้า หรือแม้กระทั่งฝังคนในเรือนของชนชั้นปกครอง ตามที่มีบันทึกไว้ในเอกสารตำนานและนิทานของคนเผ่าไทและชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ (Dang Nghiem Van, 1990: 76) หลังจากตั้งเสาเอกแล้วผู้นำประกอบพิธีจะผูกส่วนบนของเสาด้วยฟางข้าวหรือใบปาล์มเพื่อแทนเจ้าที่ เทพเจ้า และบรรพบุรุษ (Dang Nghiem Van, 1990: 76)

ยอดของเสาแยกมักจะแขวนสิ่งที่นำมาซึ่งความโชคดี และให้แคล้วคลาดจากสิ่งชั่วร้าย (Dang Nghiem Van, 1990: 76) ดังนี้

- กระดองเต่า ที่ถือว่ามิบุญคุณต่อมนุษย์ทำให้ไม่ต้องคำสาปของแดน และยังสอนให้มนุษย์สร้างเรือนตามรูปทรงของกระดองเต่า อีกทั้งเชื่อว่าการแขวนกระดองเต่าไว้ที่เสาเอกซึ่งใกล้กับเตาไฟนั้น เตายังสามารถดูดเคราะห์มาจกเตาไฟได้ด้วย (Dang Nghiem Van, 1990: 82)

- โยนิ (Yoni) หรือปลัดขิก ทำด้วยไม้เพื่อความปรารถนาครอบครัวขนาดใหญ่ โดยทั้งหมดมัดรวมกันด้วยดอกลำไยจำนวน 9 รอบ และนำไปใส่ในตระกร้าไม้ไผ่สาน ซึ่งสานเกิดช่องว่าง 9 ช่อง (A bamboo basket with nine openings) ดอกลำไยที่ใช้มัดแทนเส้นเงินและทอง อันเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่ง ส่วนตระกร้าไม้ไผ่สานใช้ป้องกันสิ่งชั่วร้าย (Dang Nghiem, Van, 1990: 76)

นอกจากนั้นเสาเอกยังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น เมื่อเจ้าเรือนจะฆ่าควายเพื่อเส่นผีเรือน มักจะผูกควายไว้ที่ตำแหน่งเสาเอกนี้ ตลอดจนมีส่วนเกี่ยวข้องกับโชคชะตาของสมาชิกภายในครอบครัว เช่น มุมสวนภายในบริเวณบ้านที่มองเห็นเสานี้ จะปลูกกล้วย และอ้อยให้เจริญงอกงามเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์วิญญานของเจ้าของเรือนและครอบครัว นำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง (Dang Nghiem Van, 1990: 76-77)

5.2 เตาไฟ มีความสัมพันธ์กับผู้หญิง เช่น ใช้ทำอาหาร เตาไฟที่ใกล้กับเสาแยกเป็นที่สิงสถิตย์ของสายตระกูลผู้หญิง (the Matrilineal Clan) และคนที่ยกเสาแยก คือ พี่ชายหรือน้องชายภรรยาเจ้าของเรือน รวมไปถึงการแขวนปลัดขิกหรือโยนิ ไว้เหนือเสาเอก เพื่อให้มีครอบครัวขนาดใหญ่ ดังนั้นเตาไฟจึงน่าจะมีที่มาจาก

- ตามความเชื่อ ถ้าอยู่ใกล้เสาแยกจะเป็นสัญลักษณ์แทนผู้หญิง พร้อมทั้งเป็นที่สิงสถิตย์ และปกป้องตระกูลสายผู้หญิง ที่นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร และลูกหลาน

- ใช้ปรุงอาหาร
- ใช้ฝังไฟเมื่ออากาศหนาวเย็น
- ให้แสงสว่างในยามค่ำคืน

6. ขอบุคหรือป้านลมเหนือหลังคา คล้ายกาแลทางล้านนา สันนิษฐานที่มาได้ 3 สาเหตุคือ

6.1 จากเทคนิคการก่อสร้าง ที่ต้องมีไม้ป้านลมปิดจันทันตัวสุดท้าย เพื่อความแข็งแรง และกันหน้าคาซึ่งเป็นวัสดุขมุงหลังคา มิให้ปลิวกระจาย

6.2 จากศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ (2534 :46) พบว่ายอดหลังคาเรือนไทดำทำเป็นรูปโค้งเขาควาง และจาก Schrock et al. (1972: 46) พบว่า เรือนของชนชั้นเจ้ามักจะทำไม้ไขว้ (Tai Crosses) เหนือหลังคาด้านหน้าและหลัง ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ที่ไม้ไขว้หรือขอบุดดังกล่าว นำเอาลักษณะมาจากเขาควางเพราะชนชั้นเจ้าเสนาผีเรือนด้วยเนื้อควาง ขอบุดจึงอาจแสดงถึงสถานะของเรือนชนชั้นเจ้าก็เป็นได้

6.3 มีที่มาจาก ผักกูด จากบทความ ของ สุพันธ์ จุตมเวช (2537:63) กล่าวถึงที่มาของขอบุด ดังนี้คือ "ขอบุด" มีสองความหมาย ความหมายแรกคือ ลายผ้าของคนไทดำในไทยและเวียดนาม โดยมีทั้งขอบุดหลวงคือขอบุดใหญ่และขอบุดน้อย ซึ่งมักจะใช้ทอ หรือปักบนผ้าเปียว ผ้าหม่ม และเสื้อฮีของคนไทดำ และความหมายที่สอง คือขอบุดที่อยู่เหนือหน้าจั่วเรือนที่มีลักษณะคล้ายกาแลของเรือนทางล้านนา ซึ่ง "ขอบุด" ทั้งสองความหมายมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทดำค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นแถบถิ่นแม่น้ำแต้ในเวียดนาม หรือไทดำที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ดังมีเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกัน ดังนี้คือ

สมัยก่อนนั้นคนไทยเวียดนาม ทำนาทำไร่ปลูกผักต่าง ๆ และที่ปลายไรมันมักจะมีผักกูด ซึ่งเป็นพืชตระกูลเฟิร์นที่ทางภาคอีสานของไทยเรียกว่า "ผักกูดงอง" ผักกูดนี้มียอดงอ สวยงาม และมีรสชาติอร่อย คนไทยมักนำมาผึ่งและใส่เกลือเล็กน้อย ด้วยธรรมเนียมของสาวที่เป็นลูกหลานของปู่ย่ามักจะไปเก็บผักกูด มาให้ปู่ย่าที่ตนรักกิน จึงมีหญิงไทดำซึ่งเป็นลูกสะใภ้ที่ติของครอบครัวหนึ่ง ออกไปหาผักกูดเพื่อนำมาให้ปู่ย่ากิน แต่หาไปจนทั่วป่าก็ไม่พบ จึงเกิดความเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ได้แต่นั่งร้องไห้อยู่กลางป่านั้น ฝ่ายผักกูดเมื่อเห็นดังนั้น เกิดความเห็นใจในความกตัญญูยิ่งนัก ทำให้ต่างแข่งกันแตกยอดขึ้นมา เพื่อให้นางได้เก็บไปให้ปู่ย่ามากมาย เมื่อกลับมาถึงบ้าน หญิงไทดำรำลึกถึงบุญคุณของผักกูด จึงได้นำเอารูปลักษณะของผักกูดนี้มาทอเป็นลาย "ผักกูด" หรือลายขอบุดบนผ้าทุกชิ้นของตน และยังไปกว่านั้นยังนำเอาลักษณะของ "ขอบุด" นี้ขึ้นไปติดเป็นสัญลักษณ์ประดับไว้บนหลังคาเหนือจั่วของเรือนไทดำทุกกลุ่มอีกด้วย

รูปที่ 18 ผ้าเปียวไซโพกศีรษะและลวดลายขอกุดบนผ้าเปียวของหญิงไทดำ
(วาดจากภาพถ่ายของ อีรภาพ โลहितกุล, 2536 และ สุนันท์ อุตมเวช, 2537 : 50-64)

รูปที่ 19 ขอกุดลักษณะคล้ายผักกูดของเรือนไทดำจำลอง
ณ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านชานอัย เวียดนาม
(ภาพเอื้อเฟื้อจาก สุมิตร ปิติพัฒน์)

7. เรือนสร้างด้วยไม้ไผ่ สืบเนื่องมาจากหลายสาเหตุคือ

7.1 ไม้ไผ่เหมาะสมกับเทคโนโลยีพื้นถิ่นที่มีอยู่ คือไม่ต้องใช้เครื่องมือในการตัด เลื่อยที่ยุ่งยากซับซ้อน

7.2 รายได้น้อยและมีเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง วัสดุที่จะนำมาใช้สร้างบ้านเรือน จึงต้องเป็นวัสดุที่ไม่ต้องซื้อหา และสามารถหาได้ภายในท้องถิ่น

7.3 คุณสมบัติที่ดีของไม้ไผ่ ประกอบด้วย

- เป็นพันธุ์ไม้ที่โตง่ายและแพร่พันธุ์เร็ว (Piper, 1992: 7) รวมทั้งชอบเกิดตามริมฝั่งแม่น้ำ มีอายุยืน เกิดเป็นกอ และทำลายยาก (Piper, 1992: 74-75)

- ไม้ไผ่มีความแข็งแรงและน้ำหนักเบา ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่หาไม่ได้ในไม้จริงชนิดอื่น ๆ (Piper, 1992: 6) ด้วยความเบาของไม้ไผ่ทำให้โครงสร้างต่าง ๆ ที่ทำด้วยไม้ไผ่สามารถทำเป็นชิ้นส่วนสำเร็จรูปบนพื้นดินแล้วนำขึ้นไปประกอบติดตั้งกับโครงสร้างอื่น ๆ บนเรือนได้ด้วยคนเพียง 3-4 คน (Piper, 1992: 12)

- ไม้ไผ่สามารถทำเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ ของเรือนได้แทบทุกส่วน ตั้งแต่เสา ผนัง โครงสร้างหลังคา ฯลฯ โดยเฉพาะนำมาใช้ทำพื้น ที่เรียกว่าพื้นไม้ไผ่สับฟาก ชาวเมืองเชื่อว่าการคลอดเด็กแรกเกิดบนพื้นไม้ไผ่สับฟากเป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพราะพื้นไม้ไผ่นุ่ม และมีช่องห่างเล็ก ๆ ระหว่างแผ่นช่วยทำให้เด็กหายใจครั้งแรกได้สะดวก (Piper, 1992: 13-14)